

ГАРЧИГ**Нэгдүгээр бүлэг. Ерөнхий хэсэг**

1.1. Оршил	2
1.2. Ан амьтны сангийн төлөв байдал, үнэлгээ	4
1.3. Агнуурын бүс нутгийн төлөв байдлын, үнэлгээ	6
1.4. Агнуурын бүс нутгийн байгаль газарзүйн тодорхойлолт	9
1.5. Агнуурын бүс нутагт ан амьтан тэдгээрийн амьдрах орчин, идэш тэжээлийн бүлгэмдэлд учирч буй бэрхшээлийн дүн шинжилгээ	11
1.6. Агнуурын менежментийн өнөөгийн байдал түүнд тулгарч буй бэрхшээл	12

Хоёрдугаар бүлэг. Менежментийн төлөвлөгөөний үндэслэл, зорилго

2.1. Ан агнуурын менежментийн тухай ойлголт, хамгааллын менежментийн өнөөгийн байдал	15
2.2. Менежментийн төлөвлөгөө боловсруулахад баримталсан зарчим, аргачлал	16
2.3. Менежментийн төлөвлөгөөний онцлог ач холбогдол	17

Гуравдугаар бүлэг. Менежментийн төлөвлөгөөний зорилго, зорилт, стратеги

3.1. Алсын хараа, эрхэм зорилго	18
3.2. Хамрах хүрээ	18
3.3. Ан амьтны амьдрах орчин, идэш тэжээлийн бүлгэмдэл, экосистем тэдгээрийн өнөөгийн байдал амьдрах чадварын үнэлгээ	18
3.4. Ан амьтны амьдрах орчин, идэш тэжээлийн бүлгэмдэл, экосистемд учирч буй аюул дарамтын үнэлгээ	19
3.5. Агнуурын менежментийн төлөвлөгөөний зорилт	19
3.6. Зорилтыг хэрэгжүүлэх арга зам, стратеги	20
3.7. Агнуурын нөөц, ашиглах боломжит хэмжээ	20
3.8. Агнах арга, агнуурын бүтээгдэхүүн боловсруулалт	22
3.9. Борлуулалт (маркетинг)	23
3.10. Зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны төлөвлөгөө, төсөв, санхүүгийн эх үүсвэр ..	23

Дөрөвдүгээр бүлэг. Ан агнуурын менежментийн төлөвлөгөөний үнэлгээ, мониторинг, санхүүгийн эх үүсвэр

4.1. Үнэлгээ мониторинг	27
4.2. Амьтныг хамгаалах, нөөцийг зохистой ашиглах үйл ажиллагааны удирдлагын бүтэц	28
4.3. Санхүүгийн эх үүсвэрийг тодорхойлох	28

Тавдугаар бүлэг. Менежментийн төлөвлөгөөний үйл ажиллагааг хянах

5.1. Агнуурын бүс нутгийг хариуцан хамгаалах бүтэц, үйл ажиллагааны тогтвортой байдлыг хангахын тулд тэдний чадавхийг бэхжүүлэх сургалтын төлөвлөгөө	29
5.2. Зах зээлийн судалгаа, мэдээлэл	30
5.3. Агнуурын бүтээгдэхүүний маркетингийн бизнес төлөвлөгөө	32
5.4. Дундын сан хуримтлал	32
5.5. Малын түүхий эдийн борлуулалтыг нэмэгдүүлэх/жижиг дунд үйлдвэрлэл/	32

Хавсралтууд**Нэгдүгээр бүлэг. Ерөнхий хэсэг****1.1. Оршил**

Агнуурын нөөцийг хамгаалах, зүй зохистой, тогтвортой ашиглалтыг дэмжих зорилгоор газар нутгийг орон нутгийн хамгаалалтад авах буюу “агнуурын бүс нутаг”-ийг бий болгох замаар тэдгээрийн хамгаалалтыг бэхжүүлэх, менежментийг нь сайжруулах асуудалд зарим орон нутгийн төр захиргааны байгууллагууд ихээхэн анхаарч дэс дараатай арга хэмжээг авч хэрэгжүүлж байна.

Энэ ажлын хүрээнд манай орны аргаль хонины дэлхэц нутгийн нэг болох Төв аймгийн Баян-Өнжүүл сумын нутагт орших “Ханан-Баян”-ийн 295.97км² газрыг агнуурын бүс нутаг болгон хариуцан хамгаалах, хамгаалалт болон менежментийг хэрэгжүүлэхийг төлөвлөөд байна.

Энэ нутагт нэн тэргүүнд хамгаалах шаардлага бүхий аргаль хонь, халиун буга, янгир ямаа, цагаан зээр, саарал чоно, шар үнэг, шилүүс мий зэрэг олон зүйл агнуурын ач холбогдол бүхий хөхтөн амьтад байршдаг.

Баян-Өнжүүл сум дээрх газрыг агнуурын бүс нутаг болгосноор агнуурын зүйлүүдийн хэвийн байршлыг хангахад чиглэсэн биотехникийн арга хэмжээ авах, хууль бус агнуур болон амьдрах орчныг нь доройтуулж болзошгүй хүний дам нөлөөллөөс хамгаалах, нөлөөллийг нь бууруулах, нөхөн сэргээх арга хэмжээг эрчимтэй хэрэгжүүлэн тоо толгойг нь даацад нь нийцүүлэн тогтвортойгоор өсгөхөд онцгой ач холбогдолтой.

Менежментийн төлөвлөгөөнд “Ханан-Баян” АБН-г байршиж буй Баян-Өнжүүл сумын болон нутгийн иргэдийн оролцоог зохистой хэлбэрээр хангах, учирч буй аюул, дарамтыг бууруулж, хамгаалах талаар гаргасан саналыг тусгасан болно. Уг төлөвлөгөөг боловсруулахдаа хамгаалалтын одоогийн байдал, агнуурын амьтад, амьдрах орчин, үүнд учирч буй бэрхшээл, эрсдлийг нь тогтоосон үнэлгээг үндэс болгов.

Энэхүү менежментийн төлөвлөгөө нь “Ханан- Баян” АБН-г хамгаалахад оролцогч талуудын үйл ажиллагааны мөрийн хөтөлбөр болох бөгөөд түүнийг хэрэгжүүлэхдээ орон нутгийн төр захиргааны байгууллага, бүлэг, нөхөрлөлүүд, мэргэжлийн байгууллагуудын чадавхи, нөөц бололцоонд тулгуурласан хамтын ажиллагааг бий болгож, ингэснээр хамгаалалт, зохистой ашиглалт, тогтвортой байдлыг хангах боломж бүрдэх болно.

Энэхүү менежментийн төлөвлөгөөг боловсруулахдаа Монгол Улсын төр, Засгийн газраас агнуурын санг хамгаалах, зохистой ашиглах талаар баримталж буй бодлого, дэлхий нийтийн жишиг, чиг хандлагад тулгуурласны зэрэгцээ “Ханан- Баян” агнуурын бүс нутгийн менежментийг хамтран хэрэгжүүлэгч талууд, сумын удирдлага, орон нутгийнхан оролцсон зөвлөгөөнүүдээр хэлэлцүүлэхэд гарсан саналыг үндэслэн хамгаалалтын стратеги, зорилт, үйл ажиллагааг төлөвлөн хэрэгжүүлэхэд оршино.

“Ханан- Баян” АБН-н менежментийн төлөвлөгөө нь 2013-2016 онуудад 4 жилийн хугацаанд хэрэгжих ба төлөвлөгөөний бүтэц нь 5 бүлгээс бүрдэх ба менежментийн төлөвлөгөөний үндэслэл, зарчим, аргачлал, онцлог, зорилго, “Ханан- Баян” АБН-н хамгаалалтын өнөөгийн байдал, байгалийн болон сумын нийгэм эдийн засгийн байдал, учирч буй бэрхшээл, эрсдлүүдэд хийсэн үнэлгээ, менежментийн төлөвлөгөөний зорилго, зорилтуудыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны үндсэн чиглэл, нарийвчилсан төлөвлөгөөг тус тус оруулсан болно.

Энэхүү менежментийн төлөвлөгөөг тус агнуурын бүс нутгийг хариуцан хамгаалахаар төлөвлөж буй “Есөн-Эрдэнэ” нөхөрлөл, “Монгол Сафари” ХХК-ний захиалга, сумдын удирдлагуудын идэвхтэй оролцоотойгоор байгаль орчны мэргэжлийн байгууллага “Монголын Анчдын Нийгэмлэг” ТББ боловсруулсан болно.

Нэр томъёоны тайлбар

“Агнуурын амьтан” гэж арьс, үс, мах болон бусад түүхий эдийг нь ашиглахаар агнаж ирсэн уламжлалтай, агнуурын нөөцтэй амьтныг, (“Амьтны тухай” хууль, 4.1.7)

“Агнуурын нөөц” гэж агнуурын амьтны биологийн нөөцөөс хэвийн өсөлт, үржилтийг алдагдуулахгүй агнах, барих боломжтой тоо хэмжээ (“Амьтны тухай” хууль, 4.1.8)

“Агнуурын бүс нутаг” гэж агнуурын нөөцийг тогтвортой ашиглах, хамгаалах зориулалт бүхий ан амьтны байршил, тархац нутгийг; (“Амьтны тухай” хууль, 4.1.9.)

“Ан агнуурын менежментийн төлөвлөгөө” гэж тухайн засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж дэх агнуурын бүс нутагт ан амьтныг хамгаалах, тогтвортой ашиглах, өсгөн үржүүлэхэд чиглэгдсэн агнуур зохион байгуулалтын ажлын тайлан, дүгнэлтийг тодорхой үе шаттайгаар цогц байдлаар хэрэгжүүлэхээр төлөвлөсөн, эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтнаас ан агнах, барих зөвшөөрөл олгоход үндэслэл болох баримт бичгийг; (“Амьтны тухай” хууль, 4.1.11.)

“Спорт агнуур” гэж анчин ан агнах, барих хэрэгцээгээ хангах зорилгоор ан амьтны эд, эрхтнийг үзүүлэлтийн хувьд сонголт болгохгүй агнах, барихыг (“Амьтны тухай” хууль, 4.1.15.)

“Трофейн буюу олзворын ан” ан амьтны илүү үзүүлэлт бүхий эд, эрхтнийг авах зорилгоор тусгай төлбөр төлж агнах, барихыг (“Амьтны тухай” хууль, 4.1.16.)

Товчилсон үгийн тайлбар

АЗБ	- Агнуур зохион байгуулалт
АБН	- Агнуурын бүс нутаг
БОНХЯ	- Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яам
БОГ	- Байгаль орчны газар
ДБХС(WWF)	- Дэлхийн байгаль хамгаалах сан
НИТАМ	- Нутгийн иргэдэд түшиглэсэн агнуурын менежмент
НҮТББ	- Нийгэмд үйлчилдэг төрийн бус байгууллага
ОНХГ	- Орон нутгийн хамгаалалттай газар
ТЗТБ	- Төрийн захиргааны төв байгууллага

1.2. Ан амьтны сангийн төлөв байдал, үнэлгээ**Хөхтөн**

“Ханан-Баян” АБН нь Монголын хээрийн ба ойт хээрийн дэд мужийн Монгол Дагуурын тойрогт (А.Г.Банниковынхоор) оршдог тул харьцангуй нэг хэвийн амьдрах орчинтой бөгөөд амьтны аймаг нь зүйлийн бүрэлдэхүүнээр олон боловч ховор, ховордсон олон зүйл ихтэйгээрээ онцлог юм.

Тус АБН-г орчимд тусгай зориулалтын агнуурын зүйлүүд багагүй байдаг. Тухайлбал, аргаль хонь (*Ovis ammon*), янгир ямаа (*Capra sibirica*), халиун буга (*Cervus elaphus*) зэрэг болно.

Аргаль хонь (*Ovis ammon*)

“Ханан-Баян” АБН-ийн аргаль хонины популяцийн онцлог нь тухайн агнуурын бүс нутгийн зүүн захад үржлийн гол байршил нутаг байдаг.

Аргаль хонины биеийн урт 140-150 см, сэрвээний өндөр 120-125 см. Угалз, хомь хоёулаа эвэртэй. Угалзын эвэр мушгирсан хэлбэртэй, урт нь 58- 150 см, хааяа 170 см хүрнэ. Түүний эврийн угийн бүдүүн 40-45 см. Хомийн эвэр жижиг, 25-35 см урт, мушгиа багатай. Угалз 40-200 кг, хомь 27-66 кг жинтэй. Ороо хөөцөлдөөнд 10 дугаар сард орно. Хээл тээх хугацаа 150 хоног. Жилд нэг удаа төллөх ба ихэвчлэн нэг хурга, хааяа ихэрлэнэ. Бэлгийн боловсролт 2-3 настайдаа илэрнэ. Аргаль хонь сүргийн маш нарийн зохион байгуулалттай амьтан бөгөөд жилийн ихэнхи улиралд нэг хүйсийн олон бодгаль хамтаар амьдардаг. Байгалийн нөхцөлд 10-18 жил насална.

Статус. IUCN-ийн шалгуураар Олон улсын үнэлгээ нь “Эмзэг, A2cde”, “Говийн аргаль нь устаж болзошгүй, Алтайн аргаль нь эмзэг, A2cde, C1” бүс нутгийн үнэлгээ нь “Устаж болзошгүй, A2acde, A3cde” гэж үнэлэгдсэн, “Засгийн газрын тогтоолоор (2001, №264) “ховор” гэж үнэлэгдсэн, Монголын Улаан номонд тэмдэглэгдсэн, тархац нутгийн 14 орчим хувь нь УТХГ-т орсон. “Ханан-Баян” АБН-ийг байгуулсан үндсэн шалтгаан нь аргаль хонины популяцийг хамгаалах явдал юм.

Эрсдлийн хэлбэр: Бие гүйцсэн аргаль хонийг махны зорилгоор ашиглаж болно. Угалзын эврийг авах зорилгоор гадаадын анчид агнадаг ч сүүлийн үед дотоодын зарим байгууллагууд (ресторан, кафе, жуулчны баазууд) ханын үзмэр болгох сонирхол бий.

“Ханан-Баян” АБН-т аргаль хонины тоо толгой харьцангуй тогтвортой байршиж байна. Хурганд дайсагнагч зүйлийн тоо харьцангуй олон. Саарал чоно, мануул мий, шар үнэг, хярс үнэг, нөмрөг тас, бүргэд зэрэг махчдаас гадна гэрийн нохой нилээд халддаг. Иймээс бие гүйцэтлээ эрсдэх магадлал өндөр.

Хамгаалалтад баримтлах зарчим:

- Нэн тэргүүнд амьдрах орчныг хамгаалах шаардлагатай.
- Хулгайн ан гарч болзошгүй тул аргалийн байршил нутагт хүн, малын хөдөлгөөнийг хянах хэрэгтэй.
- Өвөл, хаварт нохойд бариулах эрсдэлтэй тул нохойгоо уяж байхыг малчдад анхааруулах.

- Судлаачид, байгаль хамгаалагчид болон нөхөрлөлийн гишүүд тогтмол мониторинг хийж нөхцөл байдлын үнэлгээ хийж мэдээлэлийн санд оруулж байх.
- Тэгэхдээ аль болох үргээх, зураг авахаар дөхөх, олон газар мараа тавих, өвс өгөх зэргээс татгалзах шаардлагатай. Энэ нь эрсдлийг бий болгодог.
- 4, 5-р саруудад төллөлтийн, 6-8-р саруудад хөхүүл байх үед хяналт тавьж хэвийн бус эрсдлээс хамгаалж байх шаардлагатай.
- Мөн 10-р сард ороо хөөцөөний үед нь хууль бус ангаас сэргийлж байх нь зүйтэй. Учир нь биеэ хамгаалах анхаарал сулардаг, илүү хөдөлгөөнтэй байдаг.

Тоо толгой

“Ханан-Баян” АБН-т нийтдээ 14 цэгт ажиглалт хийсний 7 цэгт аргаль хонь тэмдэглэсэн байна. Дээж талбайдаа 66 бодгаль үзэж тэмдэглэсэн.

“Ханан-Баян” АБН-г орчмын аргаль хонины нөөц нь 100 ± 1.5 орчим байна.

Сүргийн бүтэц сүрэллэл

Хээрийн хайгуулын явцад нийтдээ 8 сүргийн 66 бодгаль тэмдэглэв. Сүргийн бүтэц нь угалз:хомь:төлөг:хурга гэсэн дарааллаар 15.1:42.4:22.7:19.7 хувьтай байлаа

Диаграмм 1

100 эхэд оногдох хурга нь тухайн популяцийн төлжилтийн хувийг илэрхийлдэг. Энд 28 хомь, 13 хурга тэмдэглэсэн нь эх хурганы харьцаа 100:46.4 байгаагаас харахад **төлжилт нь 46.4 хувьтай байна** (диаграмм 2).

Диаграмм 2

Угалз хомийн харьцаа тухайн популяцийн бүтэц хэвийн байгаа эсэхийг тодорхойлоход гол үзүүлэлт болдог. Энд угалз хомийн харьцаа 100:66.6 байна

Диаграмм 3

Энэ нь аргаль хонины популяцийн нөхөн үржилтэд хөндлөнгийн нөлөө бага байгааг харуулаж байна гэж үнэлж болохоор байна.

Халиун буга (*Cervus elaphus*)

Тус агнуурын бүс нутгийн хэмжээнд бугын тоо толгой нэлээд өсөх хандлагатай байгаа. Бугын биеийн урт 180-240 см, сэрвээний өндөр 115-150 см, жин 100-300 кг. Эрийг буга, эмийг согоо, нялх төлийг ил, хоёр настайг зоргол буга, гурван настайг шуумгай дайр, 4 настайг цөх буга, 5 настайг жин буга гэнэ. Буга 5-аас дээш салаа эвэртэй, согоо мухайр байна. Бугын зүс нь нутаг бүрд яльгүй өөр байх боловч ерөнхийдөө өвөл хөхөвтөр буюу цайвар халиун, зун хүрэн халиун байдаг. Буга нарийн өвс, модны мөчир, нахиа, навч, хаг хөвд, мөөг иднэ. Ороо нийллэг 9-р сарын 15-наас эхэлж сар орчим үргэлжилдэг. Нэг буга 3-8 согоо хурааж хээлтүүлнэ. Согоо хээлээ 240-250 хоног тээж 6-р сарын эхээр төллөнө. Бугын усан бүрхүүл хавар 4-р сард унаж намар үс нь гүйцдэг. Жил бүрийн 3-4 сард ясан эвэр унадаг. *Статус*: Монгол орны хөхтөн амьтны Улаан данс: Устаж болзошгүй, A2acd болон A3d, IUCN: Анхааралд өртөхөөргүй. Монгол орны Улаан номонд тэмдэглэгдсэн. Монгол Улсын Засгийн газрын 2001 оны 264 дүгээр тогтоолоор ховор амьтны зэрэглэлд оруулсан. Тархац нутгийн 11 орчим хувь нь улсын тусгай хамгаалалттай газарт орсон. “Ханан-Баян” АБН-ийг байгуулсан үндсэн шалтгаан нь халиун бугын популяцийг хамгаалах явдал юм.

Эрсдлийн хэлбэр: Буга, согоог цусан болон ясан эвэр, чив, сүүлийг нь мөнгө олох зорилгоор хайр найргүй агнасан. Одоо гадаадын анчид тусгай төлбөр төлж агнаж байгаа. Сүүлийн жилүүдэд иргэд хулгайгаар агнах нь нэлээд багассан. Мөн байгалийн хүчин зүйл ган, зудад нэрвэгдэх эрсдэлтэй.

Тоо толгой: “Ханан-Баян” АБН-т нийтдээ 14 цэгт ажиглалт хийсний 6 цэгт халиун буга тэмдэглэсэн байна. Дээж талбайдаа 38 бодгаль үзэж тэмдэглэсэн.

“Ханан-Баян” АБН-г орчмын халиун бугын нөөц нь 80 ± 1.4 орчим байна.

Сүргийн бүтэц сүрэлзлэл

Хээрийн хайгуулын явцад нийтдээ 4-5 сүргийн 38 бодгаль тэмдэглэв. Сүргийн бүтэц нь буга:согоо:тугал гэсэн дарааллаар 26.3:52.6:21.1 хувьтай байлаа.

Диаграмм 4

Энд согоо тугалын харьцаа 71:29 харьцаатай, буга согооны харьцаа 33.3:66.6 гэсэн харьцаатай байлаа.

1.3. Агнуурын бүс нутгийн танилцуулга, төлөв байдал, үнэлгээ

Шинэчлэн батлагдсан “Амьтны тухай” хуулинд “агнуурын бүс нутаг” гэж агнуурын нөөцийг тогтвортой ашиглах, хамгаалах зориулалт бүхий амьтны байршил, тархац нутгийг хэлнэ гэж заасан ба ан агнуурыг зөвхөн агнуурын бүс нутагт хийхээр хуулинд тусгасан. Энэ үндэслэлээр Төв

аймгийн Баян-Өнжүүл сумын нутагт 2013 онд агнуурын бүс нутгууд байгуулагдсан. Үүний нэг нь “Ханан-Баян”-ийн агнуурын бүс нутаг юм.

Агнуурын бүс нутаг тогтоосон шалгуур: Ан амьтны нөөцийг ашиглах үйл ажиллагаа эрхэлдэг байгууллага, орон нутгийн захиргааны дэргэдэх мэргэжлийн алба өөрийн харьяа нутаг дээр байгаа амьтдын тоо хэмжээг нарийн мэддэг, жилд ямар нас хүсний ямар зүйлийн амьтан хэдэн тоо толгойг агнах боломжтой болохыг тогтоож чадаж байвал энэ нь нарийвчилсан агнуур зохион байгуулалтын шинжлэх ухааны үндэслэл болж тогтвортой ашиглах, хамгаалах найдвартай боломжыг бий болгодог. Нарийвчилсан агнуур зохион байгуулалт нь ан амьтны тоо толгойг тогтоох ажлыг орон нутгийн хэмжээнд жил бүр нэг ижил хугацаанд тогтсон замналаар орон нутгийн хүмүүсийн оролцоо мэргэжлийн байгууллага, аймгийн БО Газрын удирдлагаар тогтмол хийж эдийн засгийн ач холбогдол ихтэй амьтдын тоо толгойн хэлбэлзэлд хяналт хийж агнаж ашиглах хувь хэмжээг тогтоодог онцлогтой.

“Ханан-Баян” агнуурын бүс нутагт нарийвчилсан агнуур зохион байгуулалт хийж, агнуурын экологи-эдийн засгийн судалгаа явуулж, агнуурын бүс нутгийг амьтны зүйл бүрээр ангилан зураглал хийж мужлал тогтоохдоо доорхи үзэл баримтлалд анхаарсан.

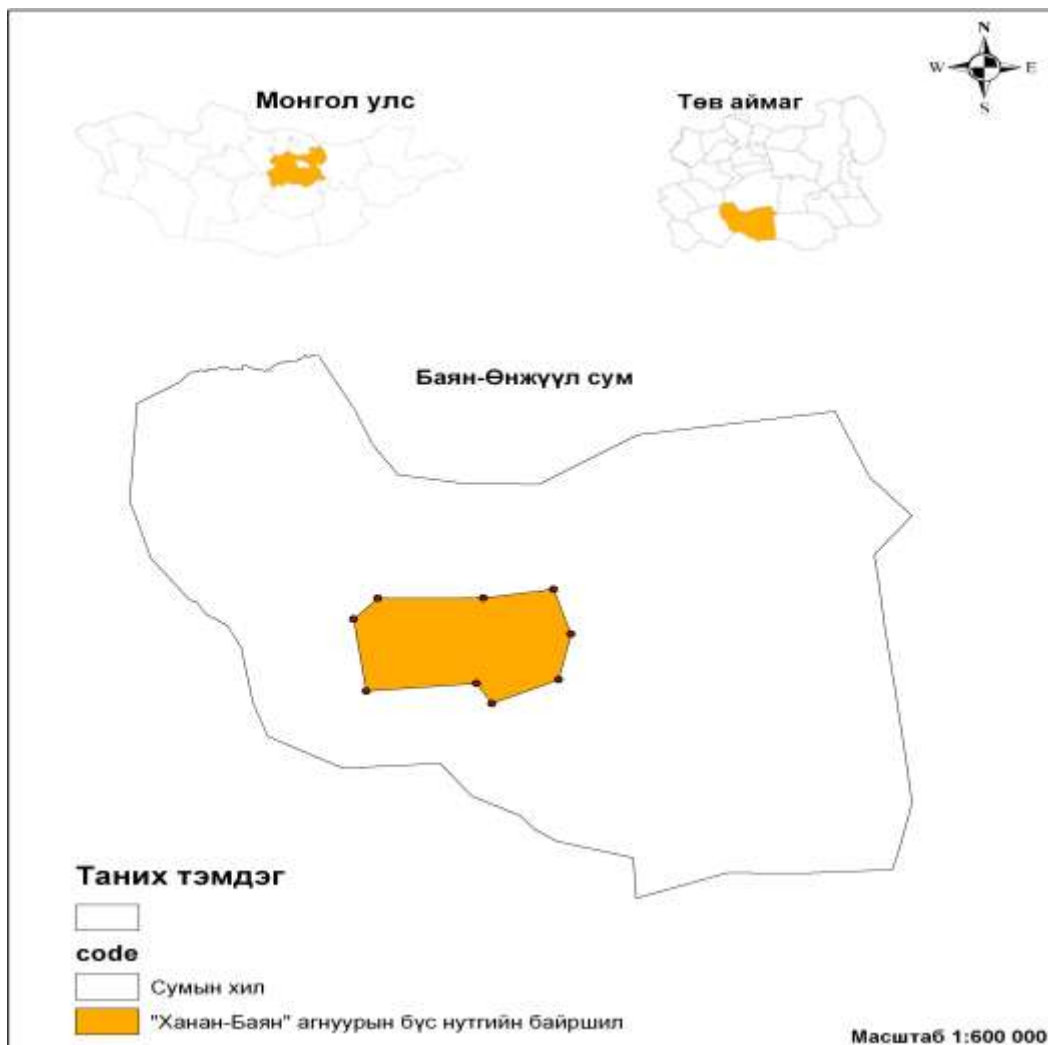
Үүнд:

- Тухайн дэлгэц бүс нутагт ямар зүйл амьтан голлон хэр олон жилээр тогтвортой байршин удаан хугацаагаар амьдарч өсөн үржиж дасан зохицсон байдлыг
- Тухайн нутагт байршин амьдарч буй амьтанд хүний хууль бус үйл ажиллагаа, малын бэлчээрийн давхцал, үйлдвэр, уул уурхай, зам тээврийн сөрөг үр дагавар, хор хөнөөл бага онгон зэлүүд газар буюу булаг шанд, ус бэлчээр, нөмөр нөөлөгтөй, сэрүүн сүүдэртэй, хад цохио, гуу жалга, уулын хагарал ан цав ихтэй, амьтны биеэ хамгаалах нуугдан далдлах, үржиж төллөхөд таатай орчин, байгалийн гамшиг бэрхшээлээс биеэ хамгаалж болох бүхий газрыг
- Төв орон нутгийн засаг захиргааны мэрэгжлийн байгууллага, хүмүүсийн санал, ан агнуурын чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг мэргэжлийн байгууллагын санал зөвлөлгөө нутгийн иргэд, малчдын хүсэл бодол саналыг
- Амьтдын тархац бүхий нутагт урд өмнө шинжлэх ухааны болон мэргэжлийн байгууллагаас нөөцийн үнэлгээг тогтоосон байдал гаргасан дүгнэлт саналыг
- Тухайн нутагт одоо байгаа амьтдын тархац, байршил сүргийн бүтэц, тоо толгойн нөөц, өсөлт үржилт, нөхөн үржилт, өвчин эмгэг, дайсан амьтдыг
- Ангийн отог хаана ямар нэртэй газарт гарч ямар зүйл амьтныг хэдэн жил дараалан хэчнээн тоогоор агнаж, олзворын хэмжээ хэдэн инч хүрч байсан зэргийг агнуурын бүс нутагт тогтооход шалгуур үзүүлэлт болгов.

“Ханан-Баян” агнуурын бүс нутаг нь Баян-Өнжүүл сумын төвөөс урагш Ханан, Хамбын Ар, Таван Овоо, Улаанчулуут, Хангинах, Бага-Хангай, Цант, Баянгийн уулс зэрэг /Төлгөнөөс зүүн тийшхи/ хоорондоо нарийн хөндий хоолойгоор тусгаарлагдсан 1500-1700м өндөртэй харьцангуй нам уулсыг хамрах бүс нутаг. Тус агнуурын бүс нутгийн нийт талбай 29597.3 га буюу 295.97 км² байна.

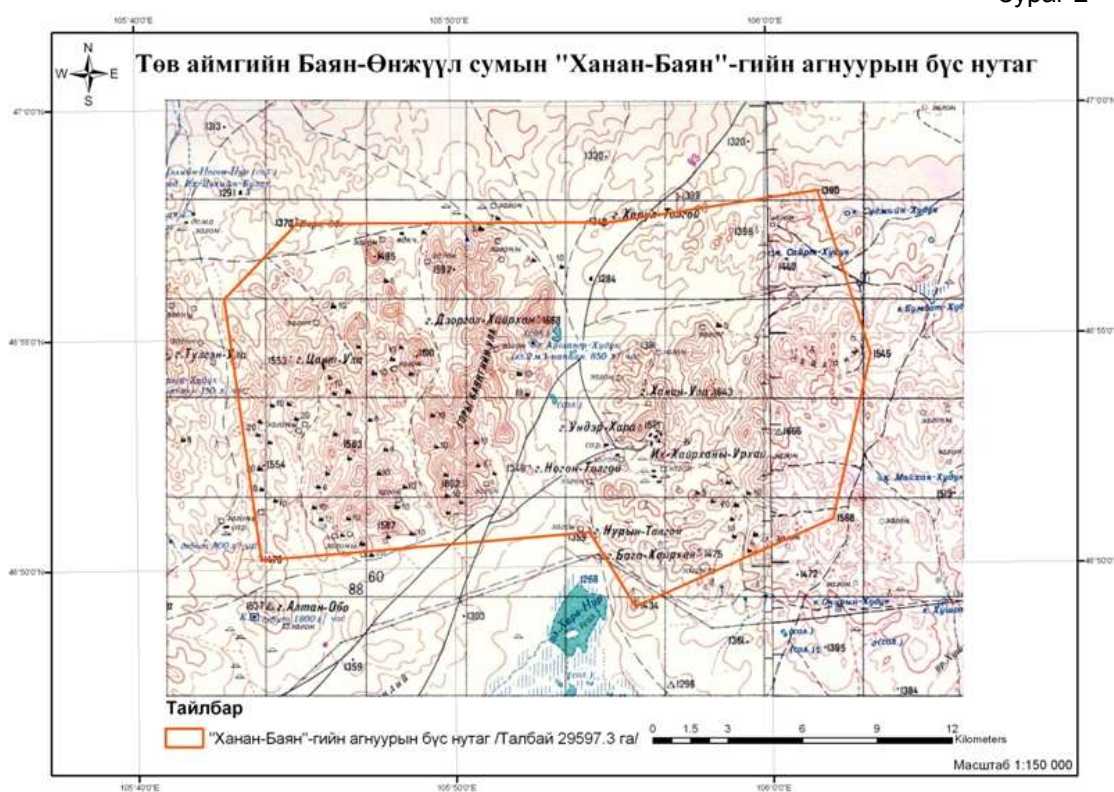
“Ханан-Баян” агнуурын бүс нутгийн байршил

Зураг 1

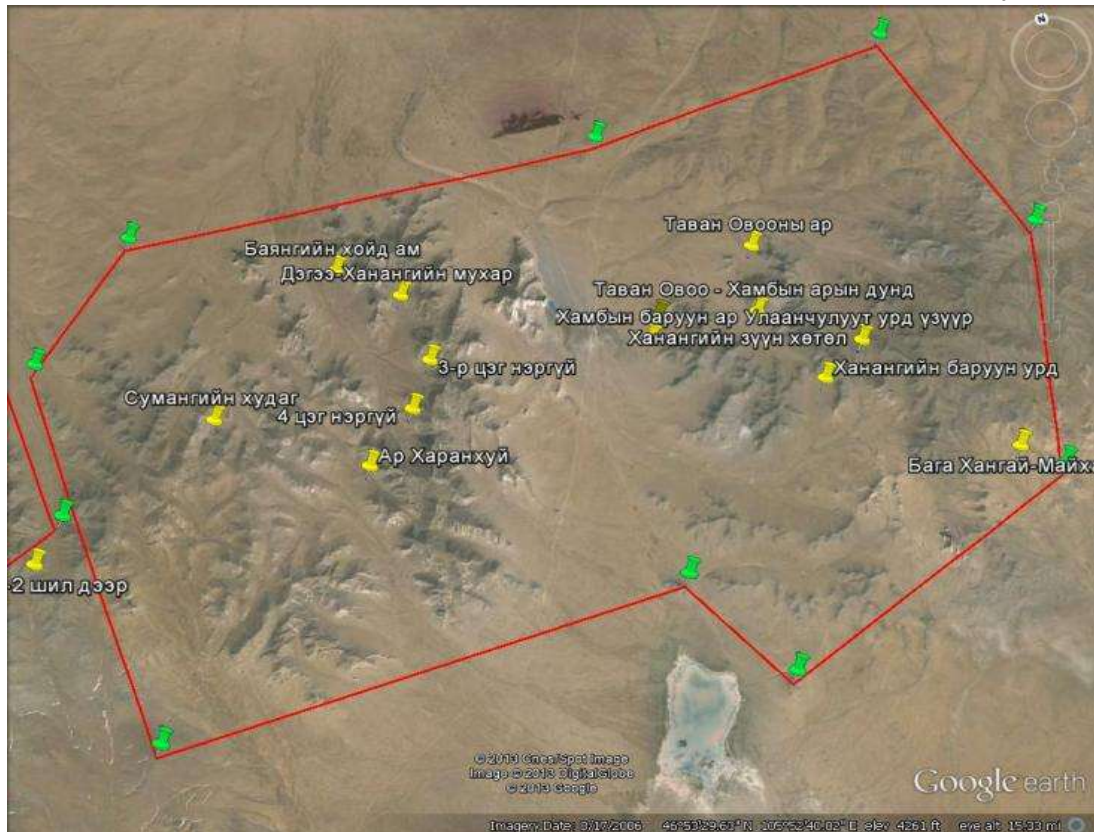
Тус агнуурын бүс нутгийн хилийн цэсийг дараах зургаар харуулав.

Зураг 2

“Ханан-Баян” агнуурын бүсийн сансрын зураг.

Зураг 3

1.4. “Ханан-Баян” агнуурын бүс нутгийн байгаль, газарзүйн тодорхойлолт

Тус агнуурын бүс нутаг нь Төв аймгийн Баян-Өнжүүл сумын төвөөс урагш, Ханан, Хамбын Ар, Таван Овоо, Улаанчулуут, Хангинах, Бага-Хангай, Цант, Баянгийн уулс зэрэг /Төлгөнөөс зүүн тийшхи/ хоорондоо нарийн хөндий хоолойгоор тусгаарлагдсан 1500-1700м өндөртэй харьцангуй нам уулсыг хамрах бүс нутаг. Тус агнуурын бүс нутгийн нийт талбай 29597.3 га буюу 295.97 км² байна. Уулс нь хойноос урагш уртрагийн дагуу сунаж тогтсон ба ихэнх нь боржин чулуун хадархаг хажуутай байгалийн өвөрмөц дүр төрхийг бүрдүүлсэн нутаг. Хамгийн өндөр уул 1668м өндөртэй Зоргол Хайрхан юм.

Агаарын температур жилд дундажаар 0-(-2)⁰С, 1сарын дундаж температур -20⁰С, 7сарын температур +16⁰С үнэмлэхүй бага температур -40.1⁰С, үнэмлэхүй их температур 34.7⁰С, жилд дундажаар 235-240мм хур тунадас унадаг. Тогтвортой цасан бүрхүүл XII сарын 20-оос II сарын 10 хүртэл тогтдог. Агаарын даралт 850-900гПа, салхины дундаж хурд 4-6м/с, Цасан бүрхүүл XI/20 – XII/1-нд тогтворжиж, хавар II/1 – III/1-ний хооронд ханзарч эхэлнэ. Хүчтэй салхи 15м/с-ээс дээш салхитай өдрийн тоо жилд 10-20 хоног. Цасан шуургатай өдрийн тоо жилд 15-25 хоног. Шороон шуургатай өдрийн тоо 5-15 хоног тус тус байдаг.

Гол мөрөн нуур зэрэг гадаргын усаар ховор боловч энэ бүсийн хүрээнд жижиг булаг шанд, 2-3 жижиг нуур, тойром, 3-4 гар худаг байдаг. Эдгээр нь тухайн жилийн хур тунадасны хэмжээнээс ихээхэн хамаарна. Хөрсөн бүрхэвчийн хувьд уулын хөрснөөс – уулын хүрэн хөрс, тал хөндийн хөрснөөс – хар хүрэн хөрс, үлдмэл нугын шинжтэй хүрэн, хужир марз мараатай далд глейрхэг хүрэн, нугат намгийн хүлрэнцэр ялзмагт, глейт хужирлаг хөрс тус тус тархсан байна. Хөрс газарзүйн мужлалтын хувьд Төв Азийн их мужийн Хангайн мужид хамрагдана.

Ургамалжилтын байдлыг авч үзвэл: Энэ нутаг нь өөрөө хуурай уур амьсгалтай учраас энд хээрийн тэр тусмаа хуурай хээрийн төрх тод илэрнэ. Голдуу хялгана – хазаар өвст хуурай хээрийн өргөн уудам тал хөндий ба чулуурхаг бүтэцтэй хувилбарууд дагнан ноёрхоно. Энд хазаар өвс, монгол дааган сүүл, ерхөг, агь, хялгана, дэрс зэрэг ургамал зонхилно. Мөн энэ суманд салхин гаралтай элсэн тарамцагууд байдгаас элсийг тогтоон барьж ургадаг бут сөөг бүхий ургамлууд бас ургана. Үүнд: үхэр харгана, бургасан төгөл, буйлс, хунчир, хайлаас гэх мэт. Энэ нутгийн ургамалжилтын үндсэн хэв шинж дүр төрхийг илэрхийлэх хазаар өвст хялганат хээрийн ургамалжилтын тухай өгүүлнэ.

Хазаар өвст хялганат хээр: Хээрийн бүсэд хамгийн түгээмэл тархсан бөгөөд ухаа гүвээт тал, уулс хоорондын өргөн хөндийн ёроол, дов толгодын энгэр бэлийг эзэлдэг. Өнгөн талаасаа элсжсэн, карбонатлаг, үл ялиг хужирлаг шавранцар, чулуурхаг хүрэн цайвар өнгөтэй хөрсөнд ургана. Уул толгодын бэл орчмын хөнгөн элсэнцэр хүрэн хөрстэй налуу хажуу, энгэрүүд дэх хазаар өвст хялганат хээрт мал хэт бэлчээрлүүлсэнээс агь ба түүнийг дагалдагч хонин нүд, хонгорзул мэтийн алаг өвсний алив үлэмж нэмэгдэж заримдаа агь-хялганат хээр, алаг өвст-хялганат хээр, нам газраар улалж-хялгана болж хувирна. Энд дагалдах ургамлын тоо тогтворгүй бөгөөд нарийн харгана, алтан харгана, үхэр харгана зэргийн нэрлэж болно. Ургамлын амьдралын голлох хэлбэрүүдийн шинж байдал, бүтцийн хувьд авч үзвэл: Мод – Энэ хэлбэрийн төлөөлөгчид торлогон улиас, хайлаас, бургас зэрэг болно. Сөөг ба сөөгөнцөрүүд – Голдуу харганы төрлийн сөөгүүд байх ба үхэр харгана, бор харгана, алтгана, алтан харгана зэрэг. Гарал үүслийн хувьд мезофит /чийглэг/ ургамлууд нь аль хэдийнэ хуурайсаг /ксерофит/ төрх олсон байдаг.

Олон наст өвс – энэ нь хээрийн бүсэд хамгийн түгээмэл дэгнүүлт олон наст өвслөг ургамлуудын дотор хээрийн ксерофит үетэн хялгана /хазаар өвс-хялгана/, ботууль, сийрэг, дэгнүүлт ба нэлээд чийгсэг /мезофит/ дааган сүүл, хазаар өвс голлоно. Мөн улалж, бушилз, ширэг улалж, ширх, зэрэг хуурайсаг ургамлууд зонхилно. Хээрийн бүсэд олон наст ургамлуудыг өвөл малд хэрэглэнэ. Хатсан ч чанараа алддаггүй сайн талтай байдаг.

Нэг наст өвс – энэ өвс нь голдуу зун зусах хэлбэртэйгээр ургана. Хургалж, нохой шивээ зэрэг ач холбогдлоороо их биш. Ургамал газарзүйн мужлалтаар Евроазийн хээрийн их мужийн Дагуур Монголын дэд их муж, Дундад Халхын хээрийн тойрог, Өнжүүлийн районд харъяалагдана.

Хотгор гүдгэр, хөрс, ургамлын нөхцөлтэй уялдан тухайн бүс нутагт ландшафтын дараах хэв шинжүүд ялгарна. Ландшафт гэдэг нь харьцангуй бага нутаг дэвсгэрийг хамрах нэг төрлийн геологийн бүтэцтэй, хотгор гүдгэрийн нэг төрөлтэй, бичил уур амьсгалын нэг нөхцөлтэй, биогенийн хам бүрдэлүүдийн нэг төрөлтэй байх бөгөөд нэг ландшафт нөгөөгөөсөө дотоод шинж байдлаараа ялгагдана. Тухайлбал:

- Орхон, Туул голын сав дагуух нам уулс, өндөрлөг талын хар хүрэн хөрстэй, үетэнт ургамалжилтай чулуусаг алаг өвс-хялганат хуурай хээрийн ландшафт.
- Мараа марзат хам бүрдэлийн ландшафт

Энэхүү агнуурын бүс нутаг нь Монгол орны геоморфологийн мужлалтаар Төв Азийн их мужийн Орхон-Сэлэнгийн мужийн Туулын дэд мужид, уур амьсгалын мужлалтаар хуурайдуу сэрүүн зунтай бүсийн хахир өвөл, хахирдуу өвөлтэй мужуудад, байгалийн бүс, бүслүүрийн хувьд Монгол орны хээрийн бүсийн уулын хээр, хуурай хээрийн дэд бүсэд тус тус хамрагдана.

1.5. Агнуурын бүс нутагт ан амьтан тэдгээрийн амьдрах орчин, идэш тэжээлийн бүлгэмдэлд учирч буй бэрхшээлийн дүн шинжилгээ

Бэлчээрийн нөөц, амьдрах орчинд учирч буй бэрхшээл

Одоогоор агнуурын бүс нутагт Баян-Өнжүүл сумын Бараат, Цээл багийн 9 өрхийн 4500 орчим мал бэлчээр ашиглаж, ил урсдаг булаг, татаал булаг, жижиг нуур, тойром 2-3, худаг 3-4 ашиглаж байна. Бэлчээрийн гол бэрхшээл нь ан амьтдын усан хангамж муу, эзэмшил нутаг нь гэрийн малын бэлчээртэй давхцдаг зэрэг хүндрэл байдаг нь ажиглагдсан. Тус агнуурын бүс нутаг нь аргаль хонины тархац нутгийн төвийн нутгийн нэг билээ. Хуурай хээрийн бүсийн эмзэг орчинд байрлах учраас байгалийн хүчин зүйлээс ихээхэн хамааралтай бөгөөд ган, зудын давтагдлаас шалтгаалан агнуурын зүйлүүдэд аюул нүүрлэж, улмаар үхэж хорогдох, өөр газар нутаг руу дайжих зэрэг сөрөг үр дагаварууд гарах учраас энэ үед нь биотехникийн үр дүнтэй аргуудыг авч хэрэгжүүлэх, тухайн жилийн цаг агаарын урьдчилсан мэдээг байнга авч урьдчилсан арга хэмжээнүүдийг авах нь зүйтэй. Мөн дулаарлын улмаас булаг шанд ширгэж үгүй болж байгаа учраас нарийн судалгааны үндсэн дээр зэрлэг ан амьтанд зориулсан уст цэгүүдийг бий болгох, түүнийг хамгаалах, арчлах явдал чухал юм. Сүүлийн жилүүдэд уул уурхайн асуудал хурцаар тавигдаж байгаа ба энэ орчимд ямар нэгэн ашигт малтмалын олборлолт түүнээс үүдэлтэй тээвэрлэлтийн болон бусад үйлдвэрлэлийн сөрөг үйл ажиллагаа явагдвал ан амьтдын амьдрах орчин, байршил нутагт муугаар нөлөөлөх учир энэ талын ажлыг нарийн тооцоо судалгааны үндсэн дээр явуулах эсхүл шууд хориглох талыг баримтлах ёстой. “Ханан-Баян” АБН-г орчимд уул уурхайн салбар тухайлбал “Их Хайрхан”-ы вольфромын уурхай ажилладаг. Тийм учраас тухайн АБН-т тус уурхайн үйл ажиллагаа нь зэрлэг амьтдын тархац, байршилд цаашдаа хэрхэн нөлөөлөхийг анхаарах шаардлагтай. Зураг 4

Вольфромын уурхай, масштаб 1: 50 000

Өнөөдрийн байдлаар вольфромын орд бүхий энэ уурхайг Ханан Өнжүүл нэртэйгээр Хятад улсын “МинДуоТэди” компани 7 жилийн гэрээгээр лицензийг эзэмшиж, 2006 оны 12 сараас хуучин Өнжүүл сумын нурсан байшинг сэргээн засварлаж, гар аргаар хуучин уурхайн хэсэгт малталт хийж байна. Өмнө ашиглаж байсан газар доорхи уурхайн хонгил нуран энд тэнд нүх үүсгэх болсон байна. Уурхай нийт 144 га талбай эзэмшин үйл ажиллагаагаа явуулж байна. Орхигдсон уурхайн энэ хэсэгт геологийн хайгуулын ухаас бүхий 40,57га газар доройтолд оржээ. Эвдрэл доройтлын их зэрэглэлтэй гэж тогтоогдсон бөгөөд цаашид нөхөн сэргээлт хийх шаардлагатай.

Сумын хэмжээнд вольфромын 610.1 тн нөөцтэй хар чулуутын уурхай, 12.7 мян.тн-н нөөцтэй өнгөн хайрханы уурхай, чулуун нүүрсний өнжүүл уурхай, давсны 51.0 мян.тн нөөцтэй баянбараат уурхай ашиглагдаагүй нөөц нь тогтоогдоод байгаа юм байна.

Нөхөн сэргээх арга хэмжээ

Ан амьтны амьдрах орчныг сайжруулахад чиглэсэн арга хэмжээ

Ан амьтныг тухайн байршиж буй орчинд нь тогтвортой өсгөн үржүүлэх, хамгаалах, зохистой ашиглахын тулд амьдрах орчныг нь доройтуулалгүй, сайжруулах ажлыг тогтмол хийх шаардлагатай. Үүний тулд дараах арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлэх нь зүйтэй.

- Зэрлэг ан амьтанд өвс, тэжээл тавьж өгөх тэжээх
- Хоргодох, нуудах, бүгэх нөхцлийг бий болгох, сайжруулах
- Тэжээлийн ургамал тарих, мод, бут суулгах, мараажуулах
- Булаг шанд, худаг задгайлах, тохижуулах, усны хангамжийг сайжруулах /Хавсралт/
- Сүргийн бүтцийг зохицуулах сонгон буюу заазлах агналт хийх
- Ан, амьтдыг шинээр буюу сэргээн нутагшуулах
- Байгалийн гамшигт нэрвэгдсэн ан амьтдыг аврах
- Махчин амьтадтай тэмцэх, тэдний тоог цөөрүүлэх зэрэг болно.

Бэлчээр ашиглалт болон ан амьтны амьдрах орчин, усан хангамжийг сайжруулах зорилгоор тус агнуурын бүс нутагт байдаг “Сумангийн булаг” буюу Сумангийн худгийг тохижуулах, задгайлах, тухайн орчинд нь ил булаг уст цэг болгох ажлыг нэн тэргүүнд хийх нь зүйтэй гэж үзэж байна. Энэ ажлыг усны мэргэжлийн туршлагатай байгууллагаар хийлгэх бүрэн боломжтой. /Жишээ болгон булаг, худаг тохижуулсан зургийг хавсралтаар оруулав/.

1.6. Агнуурын менежментийн өнөөгийн байдал түүнд тулгарч буй бэрхшээл***Олзворын ан агнуурын зүйлүүдэд тулгарч буй бэрхшээл, шалтгаан***

Гадаадын анчид угалзыг өндөр үнээр агнадаг ч ашгийг нь зуучлагч аж ахуйн нэгжүүд хүртэж, хамгаалалтын арга хэмжээнд ямар нэг нэмэр болдоггүйгээс аргаль хонины байршил, тоо толгойд өөрчлөлт орж, амьдрах орчин нь доройтож байгаагаас хамгаалалтанд авах зайлшгүй шаардлага бий болсон. Ялангуяа агнуурын бүс нутагт аргаль хонь, янгир ямаа, халиун буга зэрэг трофейн үнэт ангийн байршил нутгийг багасахаас сэргийлэх арга хэмжээг идэвхтэй хэрэгжүүлэх шаардлага гарсан тул агнуурын бүс нутгийг гэрээгээр эзэмших, менежментийн төлөвлөгөөтэй ажиллах, нутгийн иргэдийн оролцоог хангах, нутгийн иргэдэд түшиглэсэн байгаль хамгаалалыг бий болгох шаардлага, хууль эрх зүйн орчин бүрдээд байна. Аргаль хонь, халиун буга зэрэг амьтдын популяцид зохион байгуулалтгүй, хяналтгүй агнуураас учрах сөрөг нөлөөллийг багасгах, хамгаалалтыг сайжруулахад чиглэсэн ажлууд, болон менежментэд шаардлагатай судалгаа хийгдэж эхлээд байна. Өмнө нь цагаан зээр, саарал чоно, угалз, тэх, буга зэрэг ахуйн болон олзворын агнуурын зүйлүүдийн ашиглалт менежментийн төлөвлөгөөгүй явагдсаар ирсэн. Тус АБН-ийн агнуурын зүйлүүдэд нүүрлэж буй гол аюул нь зохион байгуулалтгүй ан ба хууль бус агнуур, байршил нутгийг нь эзэмших явдал юм.

Хамгаалалтын менежментийг хэрэгжүүлэхэд тулгарч буй бэрхшээл

Олзворын агнуурыг орон нутаг, популяцид ашигтай байдлаар зохион байгуулахад эхний үедээ аль ч талдаа олон бэрхшээлтэй тулгарч болно. Тухайлбал орон нутгийнхны зарах агнуурын бүтээгдэхүүн буюу олзворын анг худалдан авах гадаадын ангийн байгууллагатай холбоо тогтоох, улмаар зарах үнээ тохиролцох, гэрээ байгуулах зэрэг нь бэрхшээлтэй юм. Эхэн үедээ энэ бүхнийг орон нутгийнхны нэрийн өмнөөс хийх мэргэшсэн зуучлагчаар дамжуулж цаашдаа хэрхэн ажиллахаа өөрсдөө шийдэх боломжтой.

Энэ бүхнийг шаардлагатай эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх замаар шийдвэрлэх буюу ядаж ихээхэн хөнгөвчилж болно. НИТАМ-ыг хэрэгжүүлэх асуудал “Амьтны тухай”, “Нөхөрлөлийн тухай” болон бусад хуулиар зохицуулагдах ёстой. Уг хуулиудад энэ чиглэлийн зохицуулалт бүрэн дүүрэн байдаггүй тул нэмэлт өөрчлөлтүүдийг оруулах, хамтран ажиллах дүрэм, журам боловсруулах шаардлага бий.

Удирдлага, зохион байгуулалтад учирч буй бэрхшээл

“Монгол Сафари” ХХК-н нь “Ханан-Баян” АБН-ийн хамгаалалтын чадавхийг сайжруулах зорилгоор нутгийн иргэдийн байгаль орчны мэдлэг, чадавхийг сайжруулах, нутгийн иргэдэд түшиглэсэн агнуурын менежментийг хөгжүүлэх, бүлэг, нөхөрлөл байгуулахад туслан, улмаар тэдгээрийг чадавхижуулахын тулд төрөлжсөн сургалтууд зохион байгуулж, хилийн заагийг тэмдэгжүүлж, туршлагажуулах, байгаль хамгаалагчийг тогтмол ажиллуулж унаа, судалгааны техник хэрэгслэлээр хангахаар төлөвлөн ажиллаж байна. Удирдах зөвлөлийг байгуулан зохион байгуулалтын бүтэцийг бий болгох. Гэвч хамгаалалтын менежментийг цаашид удаан хугацаанд тогтвортой хэрэгжүүлэхэд дараах бэрхшээлүүдийг бүрэн шийдвэрлэх шаардлагатай байна.

Үүнд:

- Орон нутгийн иргэд болон нөхөрлөлүүдийн хамтын ажиллагаа бүрэн тогтмолжоогүй, гишүүд хамтын оролцоогоор асуудлыг шийдвэрлэх туршлага хангалтгүй.
- Хамгаалалтын үүргийг гүйцэтгэгч орон нутгийн иргэд, нөхөрлөлүүд, байгууллага, ажилтнуудын ажлын уялдаа холбоо хангалтгүй, тэдний ажил үүргээ хэрхэн гүйцэтгэж буй байдалд мониторинг, үнэлгээ шаардлагын түвшинд хийгддэггүй.
- Агнуурын орлогоос хяналт шалгалт, хамгаалалтын ажилд зарцуулах төсөв баталдаггүй, автомашин, холбооны болон баримтжуулах хэрэгсэл, нормын хувцас, урсгал зардлаар хангагдаагүй.

Агнуурын нөөцийг зохистой ашиглах, хамгаалахад учирч буй бэрхшээл

- Нарийвчилсан агнуур зохион байгуулалт хийгдээгүй, агнуурын бүс нутаг тогтоогдоогүй, менежментийн төлөвлөгөө байхгүй байсан.
- Агнуурын бүс нутгийн менежментийн төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх санхүүжилт байдаггүй.
- Агнуурын бүс нутаг дэвсгэрийг малчдын бүлэг, нөхөрлөлүүдэд бүрэн хариуцуулаагүй.
- Нөхөрлөлүүдийн идэвхтэн байгаль хамгаалагчдад урамшил, хангамж байдаггүй.
- АБН-ийн менежментийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдсон эрхзүйн зохицуулалт байдаггүй.
- Ангийн гаралтай бүтээгдэхүүний боловсруулалт хийх чадваргүй.

- Хэлмэрч болон маркетинг, отгийн үйлчилгээ эрхлэхтэй холбоотой мэргэжлийн боловсон хүчин байхгүй.

Сургалт, сурталчилгааны ажилд учирч буй бэрхшээл

- Агнуурын нөөц, амьдрах орчныг хамгаалах чиглэлээр явуулж буй сургалт, сурталчилгааны ажлууд нь санхүүжилтээс хамааран тогтмол хийгдэж чаддаггүй.
- Агнуурын сангийн хамгаалалт, зохистой ашиглалтын талаар сурталчилгааны хөтөлбөр байхгүй.

Судалгаа, мониторингид учирч буй бэрхшээл

- Мониторингийн судалгаа зөвхөн аргаль хониор хязгаарлагддаг. Экосистемийн бусад гишүүдийн/амьтдын/ талаарх мэдээлэл хомс.
- Судалгаа мониторингийн ажил нь тогтмолжоогүй. Энэ ажлын санхүүгийн дэмжлэг хомс, цаашид тогтвортой үргэлжлүүлэх боломж маш хязгаарлагдмал.
- Аргаль хонины амьдрах орчны үнэлгээ хийгдээгүй, бэлчээрийн даац тодорхойлогдоогүй.
- Аргаль хонь, малын тооны харьцаа амьдрах орчинтойгоо уялдан тогтоогдоогүй.

Санхүү, материаллаг баазын хангамжинд учирч буй бэрхшээл

- Орлогоороо санхүүжих хуулийн зохицуулалт байгаа боловч хэрэгждэггүй. Орон нутгаас санаачлан орлогоороо санхүүжих оролдлого гаргаж байгаа боловч эрх зүйн чадамж дутмагаас хэрэгжүүлэхэд хүндрэлтэй байна.
- Мониторинг, хяналт, ангийн үйлчилгээ эрхлэхтэй холбоотой машин техник, багаж хэрэгсэл, урсгал зардал байхгүй.

Хяналт, мониторингийн тогтолцоонд учирч буй бэрхшээл

- Талуудын оролцоо бүхий хяналт, мониторингийн зохих тогтолцоо бий болоогүй,
- Менежментийн төлөвлөгөө байхгүй байсан учир үйл ажиллагааны мониторинг хийх зорилго тавигддаггүй байсан.

Нийгэм-эдийн засгийн бэрхшээл

- Мал аж ахуйгаас өөр орлогын эх үүсвэр байхгүй, орлого бага,
- Иргэд байгалийн нөөцийн талаар мэдлэг дутмаг, зөв ойлголт хандлагатай болж эхэлж байгаа боловч байгалийн нөөцийн ашиглалт, хамгаалалтын менежментийн талаарх ойлголт бага,
- Бүлэг, нөхөрлөлүүдийн хамтын ажиллагаа шаардлагын хэмжээнд хүрээгүй.

Эрх зүйн орчин хангалтгүйгээс учирч буй бэрхшээл

- Нөөцийн ашиглалттай АБН-ийн менежментийн талаар улсын хэмжээнд төрийн захиргааны төв байгууллага, орон нутгийн хувьд ямарч бодлого, зохицуулалт байхгүй,
- Эрх зүйн орчны зохицуулах чадвар, уялдаа холбоо муу байгаа нь гол бэрхшээлийн нэг болж байна.

Хоёрдугаар бүлэг. Менежментийн төлөвлөгөөний үндэслэл, зорилго

2.1. Агнуурын менежментийн тухай ойлголт

Агнуурын зүйлүүдийг тогтвортой, популяцад хал багатайгаар, орон нутгийн иргэдийн эрх ашигт нийцүүлэн ашиглах төдийгүй орсон орлогын багагүй хэсгийг тухайн зүйлүүдийг хамгаалахад эргэж зарцуулдаг, удирдлага, зохион байгуулалтын тогтолцоог агнуурын менежмент гэж үздэг.

Агнуурын менежментийг хэрэгжүүлэхэд тодорхой нөхцлүүд хангагдсан байх ёстой. Үүнд:

1. Нутгийн иргэдэд түшиглэсэн агнуурын менежмент (НИТАМ) хэрэгжих нөхцлийг хангахад чиглэсэн эрх зүйн орчин
2. Хэрэгжүүлэгчид мэргэжлийн төвшинд ажиллах чадвартай байх
3. Үйл ажиллагааны мониторинг тогтмол хийгддэг байх
4. Мэдээлэл ил тод байх

5. Ан амьтныг ашиглах арга хэрэгсэл нь боловсронгуй, хуулийн хүрээнд хүлээн зөвшөөрөгдсөн байх

6. Агнуурын менежментийг зөвхөн агнуурын бүс нутагт хэрэгжүүлэх

Нутгийн иргэдэд түшиглэсэн агнуурын менежментийг хэрэгжүүлэх шаардлага

Агнуурын менежментийг хэрэгжүүлэх үндсэн зарчмаа өөрчлөх шаардлага өнгөрсөн жилүүдийн буруу практикаас үүдэлтэйгээр урган гарч байна. Хэдэн жилийн өмнө “Ашиглагч нь хамгаалагч байна” гэсэн зарчмыг баримталж байсан нь зөвхөн ашиглах сонирхолыг илүү төрүүлж, хамгаалалтын ажил нь хоцрогдох байдал их гарч байсан. Харин орон нутгийн иргэд зохицуулалтгүй агнуурын балгаар ховордсон ан амьтнаа хамгаалах талаар янз бүрийн хөдөлгөөн, холбоо, эвсэл, хамтлаг, нөхөрлөл байгуулах зэргээр ажиллаж эхэлсэн байдаг. Энэ нь ч зарим талаар үр дүнгээ өгч байна. Иймд дээрх зарчмыг “хамгаалагч нь ашиглах давуу эрхтэй байна” гэсэн зарчмаар өөрчлөх шаардлага гарч ирсэн. Өөрөөр хэлбэл хамгаалах талаар санаачлагатай ажиллаж байгаа иргэд ашиглах давуу эрх эдлэх ёстой бөгөөд энэ нь агнуурын менежментийг нутгийн иргэдийн оролцоотой хэрэгжүүлэх үндэс юм. Орон нутгийн иргэд тухайн газар орон, байгалийн нөхцөл, түүний өөрчлөлтийн талаар хэнээс ч илүү мэдээлэлтэй байдаг, ан амьтныхаа төлөө хэнээс ч илүү сэтгэл гарган ханддаг. Иймд нутгийн иргэдэд түшиглэсэн менежмент нь үндэслэл, хэрэгжих боломжоороо ямагт илүү байдаг байна.

НИТАМ-ын зарчим:

- Популяцид хал багатай арга хэлбэрээр тогтвортой удаан хугацаанд ашиглах
- Ашиг нь орон нутгийнхны амьжиргааг дээшлүүлэхэд чиглэгдэх (хөндлөнгийн хэн нэгэн наймаачин, албан тушаалтанд биш)
- Орлогын тодорхой хувийг хамгааллын менежментэд зарцуулж байх
- Хамгааллын менежментийн төлөвлөгөөтэй байх
- НИТАМ хэрэгжүүлэгчид нь тодорхой сургалтад хамрагдан мэргэшсэн байх
- Мэдээллээ нээлттэй, ил тод байлгах
- Аливаа асуудлыг дотооддоо ардчилсан зарчмаар шийддэг байх
- Мэргэжлийн байгууллагын дүгнэлт, саналыг хугацаанд нь заавал хэрэгжүүлдэг байх зэрэг зарчмуудыг баримтлах шаардлагатай.

Тусгай зөвшөөрлийн агнуурыг орон нутагт хэрхэн явуулах

- НИТАМ-ыг хэрэгжүүлэхийн тулд орон нутгийн нөхөрлөл, агнуурын тодорхой бүс нутгийг хариуцсан байх хэрэгтэй ба эндээ “Нарийвчилсан агнуур зохион байгуулалт”-ыг захиалан хийлгэж дүгнэлт, зөвлөмжийг нь хэрэгжүүлэгч байна.
- НИТАМ-ын гол зорилго нь агнуураас тогтвортой орлого олж байх явдал. Үүний тулд агнуурын зүйлүүдийн популяцийг мониторингийн хэлбэрээр байнга хянаж, мэдээ цуглуулж байх шаардлагатай. Энэ нь ашиглалтад өртөж буй зүйлүүдийн популяци эрүүл байгаа эсэхийг үнэлэх боломж олгоно. Мониторинг хийх нь давуу ба сул талуудтай.

Давуу тал нь:

- Популяци эрүүл эсэхийг үнэлэх боломжтой болно.
- Мэдээллийн сан шинэ мэдээгээр байнга баяжигдана.

Сул тал нь:

- Урт удаан хугацаа шаарддаг.
- Зардал өндөр гардаг.
- Хэрэглэж буй арга хэрэгслэлээ байнга хэлэлцэж орчин үеийн шаардлага, стандартуудад нийцүүлэн шинэчилж байх хэрэгтэй болдог.

Одоогийн практикаас үзэхэд зөвшөөрөл олгогдсон газраа агнасан эсэх дээр ихээхэн маргаан гардаг учраас агнуурын эзэмшиж буй бүс нутгаа тойруулан тэмдэг тавих хэрэгтэй юм. Хэдийгээр агнуурын бүс нутгийг хариуцан түүндээ ан хийх эрхтэй боловч Монгол Улсын хуулинд зааснаар “ан амьтан нь улсын өмч” юм. Иймд агнуурын бүс нутагтаа зарим амьтдыг төрөөс худалдан авч гаршуулах хэрэгтэй ба ингэснээр үр төл нь НИТАМ хэрэгжүүлэгчийн өмч болох боломжтой болдог. Энэ нь тогтвортой хөгжлийн үндэс болно.

2.2. Менежментийн төлөвлөгөө боловсруулахад баримталсан зарчмууд

Өмнө нь зөвхөн улсын тусгай хамгаалалттай газрууд, ялангуяа дархан цаазтай газар, байгалийн цогцолборт газрууд, тэдгээрийн орчны бүсүүдийг хамарсан нутаг дэвсгэрт менежментийн төлөвлөгөө хийгддэг байв. Орон нутгийн хамгаалалттай газар, ялангуяа агнуурын бүс нутагт зориулсан менежментийн төлөвлөгөө төдийлөн боловсрогдож мөрдөгдөж байсангүй.

Бид энэхүү менежментийн төлөвлөгөөг боловсруулахдаа “Ханан-Баян” АБН-ийн менежментийн төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх ажлыг зохион байгуулах үндсэн үүргийг “Монгол Сафари” ХХ Компани, сумын ЗДТГ, байгаль орчны алба хүлээх ба оролцогч гол тал нь нутгийн иргэд байхаар төсөөлөв.

Менежментийн төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэгч талууд уг төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх явцдаа хангалттай чадавхжих боломжтой бөгөөд үйл ажиллагааны гол арга нь зөвхөн оролцоонд тулгуурласан шийдвэр байх юм.

Энэхүү менежментийн төлөвлөгөөний зарим үйл ажиллагаанууд нь “Ханан-Баян” АБН-ийн хилийн заагаар хязгаарлагдахгүй, өөрөөр хэлбэл хил залгаа нутагт ч хэрэгжих боломжтой. Учир нь агнуурын амьтдын нүүдэл, шилжилт хөдөлгөөн нь энэ хил хязгаарт хашигдахгүй тул сумын бэлчээр болон байгалийн бусад баялгийг ашиглах төлөвлөлттэй уялдуулах, зохицуулах шаардлага гарна. Иймд энэхүү менежментийн төлөвлөгөө нь байнга баяжигдан өөрчлөгдөж байх уян хатан байх ёстой гэсэн зарчим баримталж байна.

“Ханан-Баян” АБН-ийн менежментийн төлөвлөгөөг боловсруулахдаа дараах шаардлагуудыг мөрдлөг болгов.

Үүнд:

- ✓ Менежментийн төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэхэд орон нутгийн удирдлага, бүлэг, нөхөрлөл, нутгийн иргэдийн оролцоог хангахуйц бүтэц, зохион байгуулалтын механизмыг бүрдүүлэх хэрэгцээ шаардлагыг хангах,
- ✓ Учирч буй бэрхшээл, түүнийг үүсгэж байгаа шалтгааныг бууруулахад чиглэсэн үйл ажиллагаануудыг менежментийн төлөвлөгөөнд бүрэн тусган хэрэгжүүлэх,
- ✓ Менежментийн төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэхтэй холбогдсон аливаа шийдвэр, хэрэгжүүлэх үйл явц, хяналт нь талуудын идэвхтэй оролцоог хангасан байх,
- ✓ Менежментийн төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах хөрөнгө оруулалтаар төлөвлөгөөний дагуу хангах,
- ✓ Менежментийн төлөвлөгөө нь тасралтгүй явагдах үйл явц тул тухайн үеийн шаардлага, эрэлт хэрэгцээнд нийцүүлэн улам боловсронгуй болгож өөрчлөлт оруулж байх,
- ✓ Улс төр, эдийн засгийн нөхцөл болон удирдлагын хувийн сонирхлоос үл хамааран хэрэгжиж байх.

Менежментийн төлөвлөгөөний үндэслэл, шаардлага

Манай орны нийгэм, эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийг хангах, байгаль орчноо хамгаалах, нөөц баялаг түүний дотор агнуурын санг зүй зохистой ашиглахтай холбоотой цогц арга хэмжээг шат дараатай авч хэрэгжүүлсний үр дүнд зарим бүтэц бий болж улмаар тэдгээрийн үйл ажиллагааг зохицуулах хууль эрх зүйн орчин харьцангуй бүрдээд байна.

Менежментийн төлөвлөгөөг тус АБН-ийн агнуурын санг удаан хугацааны турш тогтвортой зөв ашиглаж хамгаалах, удирдлага, зохион байгуулалтын төлөвлөгөө гэж ойлгох.

“Ханан-Баян” АБН нь 2013 онд байгуулагдсан бөгөөд НИТАМ-г хөгжүүлэх, мөн давхар менежментийн төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэхээр зорин ажиллаж байна. Энэ нь нэг талаас хамгаалалтын ажилд санхүүжилтыг босгох, хамгаалах үйл ажиллагаа төлөвлөн явуулах, нөгөө талаас мэргэжлийн удирдлага, зохион байгуулалтаар хангах бүтцийг бий болгон байгуулахад оршино.

Иймд “Ханан-Баян” АБН-ийн үндсэн зорилгыг хэрэгжүүлэхэд удирдлага, зохион байгуулалтын тогтолцоог бий болгох, нутгийн иргэд болон бүлэг, нөхөрлөл зэргийг чадвахжуулах, байгаль орчны мэдлэгийг дээшлүүлэх, хамгаалалтын чадавхийг бэхжүүлэх, агнуурын сангийн хамгаалалт, ашиглалтын зохистой хэлбэрийг тогтоож, нутгийн иргэдийн оролцоо, сонирхлыг нэмэгдүүлэх, цаашдын тогтвортой ажиллагааг хангах шаардлагаар энэхүү менежментийн төлөвлөгөөг боловсруулав.

2.3. Менежментийн төлөвлөгөөний онцлог, ач холбогдол

Менежментийн төлөвлөгөөний онцлог:

- “Агнуурын бүс”-ийн хэлбэртэй, агнуурын санг ашиглаж хамгаалах зорилго бүхий орон нутгийн иргэдэд түшиглэсэн менежментийн төлөвлөгөө боловсрогдож байгаагаараа гол онцлогтой,
- Төв, орон нутгийн төр захиргааны байгууллага, хувийн хэвшил болон орон нутгийн иргэд, нөхөрлөлүүдийн төлөөлөл зэрэг талуудын оролцоог хангасан,
- Өөрийн орлогоор бүрэн санхүүжих боломжийг турших болсон,
- Менежментийн төлөвлөгөөний хэрэгжилтийг тооцох хяналт мониторингийн үүргийг сумын удирдлага хариуцан ажиллах санал гарч байгаа зэрэг онцлогийг дурдаж болно.

Менежментийн төлөвлөгөөний ач холбогдол:

Энэхүү менежментийн төлөвлөгөө нь “Ханан-Баян” АБН-ийн эрхэм зорилгыг хэрэгжүүлэх, Монгол Улсын Засгийн газар, БОНХЯ-наас ан агнуурын талаар баримталж буй бодлогыг үндэс болгон агнуурын бүс нутгийн хамгаалалтын үйл ажиллагаанд нутгийн иргэдийг тогтмол, идэвхитэй оролцуулах, хамтын ажиллагааг бүх шатанд хөгжүүлэх мөрийн хөтөлбөр болж буйгаараа ач холбогдолтой юм. Менежментийн төлөвлөгөөтэй болсноор агнуурын бүс нутгийн үйл ажиллагааны бодлого, чиглэл, хүрэх үр дүн тодорхой болсон байна.

Менежментийн төлөвлөгөө хэрэгжсэнээр:

- ✓ АБН-ийн хамгаалалтад талуудын оролцоо, дэмжлэг сайжирч, төлөвшиж тогтворжих боломжтой болох,
- ✓ Хамтран ажиллагч талууд (бүлэг нөхөрлөлүүд, нутгийн иргэд болон орон нутгийн удирдлага) идэвхжих, чадавхжих,
- ✓ Менежментийн төлөвлөгөөний хэрэгжилтийг хянах, явц, үр дүнг ил тод мэдээлэх тогтолцоо бүрдэх,
- ✓ АБН-ийн үнэ цэнэ нэмэгдэж, тухайн орчинд амьдардаг ард иргэдийн амьдралын нөхцөл сайжрах, түвшин дээшлэх,
- ✓ АБН-г орчимд байршдаг аргаль хонь, янгир ямаа, халиун буга болон бусад зүйлүүдийн популяци хэвийн амьдрах нөхцөл бүрэлдэж хүний хүчин зүйлийн сөрөг нөлөөлөл буурах,
- ✓ Агнуурын санг хамгаалах, нөхөн сэргээх, зохистой ашиглах үйл ажиллагаа нэг нь нөгөөгөө нөхөж салшгүй уялдаа холбоотой хийгддэг болох зэрэг олон талын ач холбогдолтой болно.

Гуравдугаар бүлэг. Менежментийн төлөвлөгөөний зорилго, зорилт, стратеги

3.1. Алсын хараа, эрхэм зорилго

АЛСЫН ХАРАА

“Ханан-Баян” АБН-г нь нутгийн иргэдийн оролцоотойгоор бүрэн **хамгаалагдсан**, агнуурын амьтдын амьдрах орчин нь хэвийн хадгалагдан **үлдэж**, агнуурын амьтдын нөөц нь идэш тэжээлийн даацтайгаа зохицож **өссөн**, урт хугацааны **тогтвортой, зохистой** ашиглалтыг бий болгосон жишиг агнуурын бүс нутаг болгох.

ЭРХЭМ ЗОРИЛГО

“Ханан-Баян” АБН-ийн эрхэм зорилго нь агнуурын зүйлүүд даацтайгаа зохицон **өсч үржих** нөхцлийг хангах, амьдрах орчныг нь **хадгалан хамгаалах**, орон нутгийн иргэдэд өгөөжтэй **ашиглалтыг тогтвортой хөгжүүлэх** нөхцлийг хангахад оршино.

3.2. Хамрах хүрээ

Баян-Өнжүүл сумын “Ханан-Баян”-гийн агнуурын бүс нутаг, түүний орчимд нутаглах нутгийн иргэдийн оролцоонд түшиглэн хамтын агнуурын менежментийг хөгжүүлэх, тус сумын ан амьтны санг хамгаалах, өсгөн үржүүлэхэд чиглэгдсэн бүх үйл ажиллагааг хамрана.

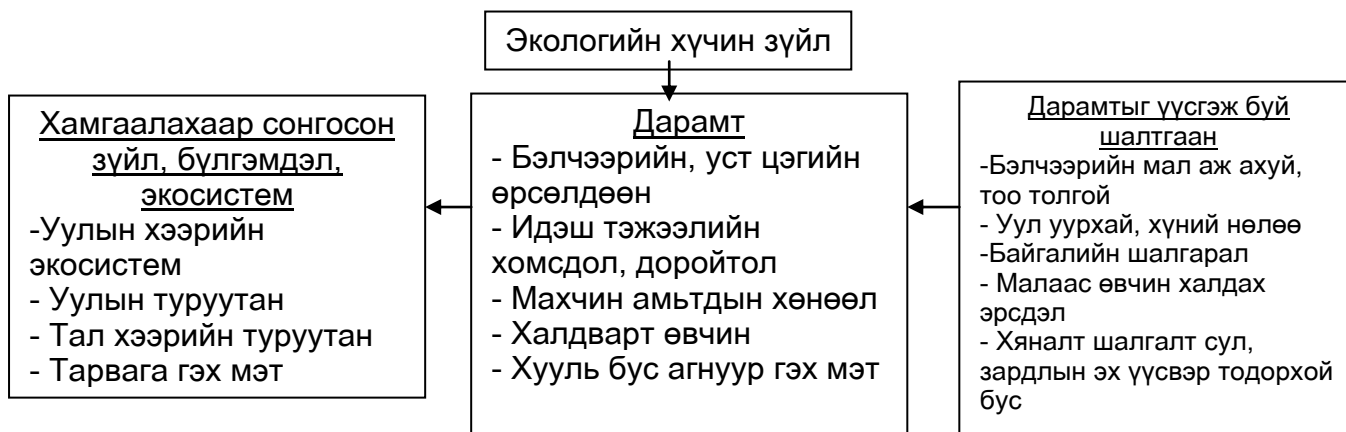
3.3. Ан амьтны амьдрах орчин, идэш тэжээлийн бүлгэмдэл, экосистем тэдгээрийн өнөөгийн байдал амьдрах чадварын үнэлгээ

Хүснэгт 1

№	Хамгаалахаар сонгосон амьтны зүйл, бүлгэмдэл, экосистем	Ландшафт	Нөхцөл	Хэмжээ	Одоогийн байдлын нийлбэр үнэлгээ
1	Уулын /хуурай/ хээрийн экосистем	Сайн	Дунд	Сайн	Сайн
2	Аргаль	Сайн	Сайн	Сайн	Сайн
3	Янгир	Сайн	Дунд	Дунд	Дунд
4	Халиун буга	Сайн	Сайн	Сайн	Сайн
5	Цагаан зээр	Сайн	Сайн	Сайн	Сайн
6	Тарвага	Сайн	Муу	Муу	Муу
Биологийн эрүүл байдлын ерөнхий үнэлгээ					Сайн

3.4. Ан амьтны амьдрах орчин, идэш тэжээлийн бүлгэмдэл, экосистемд учирч буй аюул дарамтын үнэлгээ

Бүдүүвч 1

Хүснэгт 2

Аюул, дарамтууд	Нөлөөллийн хүч	Нөлөөллийн хамрах хүрээ
Бэлчээр, уст цэгийн өрсөлдөөн	Их	Их
Бэлчээрийн доройтол, идэш тэжээлийн хомсдол	Дунд	Их
Махчин амьтдын нөлөө	Дунд	Дунд
Халдварт өвчин	Их	Маш их
Хууль бус агнуур	Их	Дунд

3.5. Менежментийн төлөвлөгөөний зорилго, зорилтууд

Энэхүү менежментийн төлөвлөгөөний зорилго нь тус АБН-ийн эрхэм зорилгыг хэрэгжүүлэх, тогтвортой хөгжлийг хангах, удирдлага, зохион байгуулалтыг орчин үеийн шаардлагад нийцүүлэхэд чиглэгдэж доор дурдсан зорилгуудыг хангаснаар биелэгдэх болно. Үүнд:

Зорилго 1. Хамгаалалтыг орон нутгийн захиргаа, иргэдтэй хамтран сайжруулах

Зорилтууд:

1. Ан амьтан хамгаалах, өсгөн үржүүлэх зохистой ашиглах нөхөрлөлүүдийг байгуулах
2. Хяналтын байгууллагуудтай хамтын ажиллагааг сайжруулах

Хүрсэн байх үр дүн: Байгаль хамгаалах ажлын үр дүнтэй болж, нутгийн удирдлага иргэдийн хамтын ажиллагаа сайжирна.

Зорилго 2. Мэдээлэл түгээлт, сургалт, сурталчилгааны ажлыг сайжруулах

Зорилтууд:

1. Иргэдийн дунд сургалт сурталчилгааг явуулах
2. Иргэдийн байгаль, орчин хууль зүйн мэдлэгийг дээшлүүлэх

Хүрсэн байх үр дүн: Нутгийн иргэдийн байгаль орчны, байгалийн баялагийн талаарх ойлголт нэмэгдэж, нөхөрлөлүүд үүсэх, орон нутгийн хамгаалалттай газрууд бий болох

Зорилго 3. Хяналт шалгалт, мониторингийн ажлыг сайжруулах

Зорилтууд:

1. Байгаль хамгаалагчдын хариуцлагыг дээшлүүлэх, чадваржуулах

Хүрсэн байх үр дүн: Сумын байгаль хамгаалагчдын мэдлэг чадвар дээшлэх, идэвхтэн байгаль хамгаалагчидтай болох, хоорондоо хамтарч ажиллах

Зорилго 4. Байгалийн нөөцийг хамгаалах, зохистой ашиглах

Зорилтууд:

1. Байгалийн нөөцийн мэдээллийн сантай болох /биологийн төрөл зүйл, бэлчээр, гол, булаг, шанд /
2. Байгалийн гамшгаас сэргийлэх, эрсдэлийг бууруулах

Хүрсэн байх үр дүн: Сумын байгалийн баялагийн талаарх мэдээллийн сангаа баяжуулах, биотехникийн арга хэмжээ авах

Зорилго 5. Хамтын оролцоотойгоор бэлчээрийн талхагдалтай тэмцэж цөлжилтийг сааруулах

Зорилтууд:

1. Бэлчээрийн даацийг тогтоох

Хүрсэн байх үр дүн: Бэлчээрийн даац, бэлчээрийн хуваарилалт, ан амьтны байршилд нөлөөлөх нөлөөллийг гаргах

Зорилго 6. Аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх**Зорилтууд:**

1. Аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх

Хүрсэн байх үр дүн: Аялал жуулчлалын тухай ойлголттой болох түүнийг эхлүүлэх, үр ашгийг хүртэх, ач холбогдлыг мэдэх

3.6. Зорилтыг хэрэгжүүлэх арга зам/стратегий/

Менежмент төлөвлөгөөний дээрхи зорилго, зорилтуудыг хэрэгжүүлэхдээ бүх талын хамтын оролцоонд тулгуурлан тухайн үеийн нөхцөл байдлыг харгалзан нэн тэргүүнд авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай ажлуудаас эхлэн хэрэгжүүлэх. Уг төлөвлөгөөний бүх ажиллагаа нь дэвшүүлсэн зорилтуудыг хэрэгжүүлэхэд оршино.

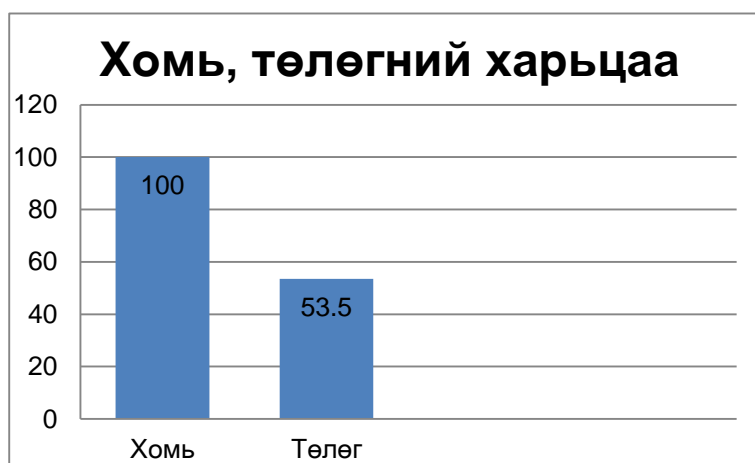
3.7. Агнуурын нөөц, ашиглах боломжит хэмжээ

Агнуурын менежментийн төлөвлөгөөг үе шаттай хэрэгжүүлснээр зохистой ашиглалтыг тухайн бүс нутгийн аргаль хонины популяцийн нөхөн үржлийн чадавхид тулгуурлан жилд агнах хэмжээг тогтоох нь зүйтэй.

Нөхөн үржил

Популяцийн нөхөн үржлийн чадавхийг 100 эхэд ноогдох тухайн жилийн төл амьтны тооны харьцаагаар илэрхийлж ирсэн байдаг. Гэвч төл амьтан нь бие дааж өсөх хүртлээ буюу 1 нас хүртлээ ихээхэн энддэг. Ялангуяа аргалийн хурганы 50-70 хувь нь энддэг дүн байдаг. Иймд эх хурганы харьцаагаар популяцийн нөхөн үржлийн чадавхийг тогтоох нь учир дутагдалтай. Харин эх, төлөгний буюу бие даах чадвартай, хамгийн бага насны бодгаль буюу төлөгний харьцаагаар тогтоох нь зүйтэй байдаг. Ханан-Баян орчимд 15 төлөг тэмдэглэсэн байдаг. Эндээс харахад популяцийн **нөхөн үржлийн чадавхи 53.5 хувьтай байна**

Диаграмм 5.

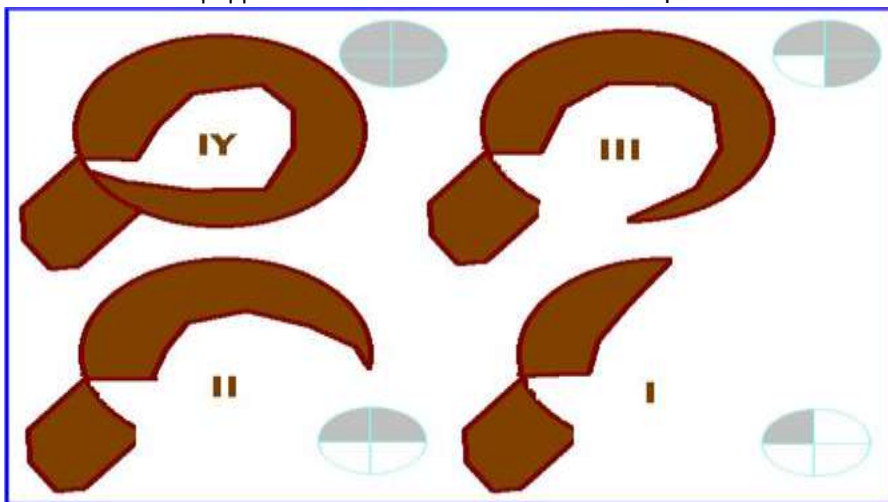
"Агнуурын нөөц" гэж агнуурын амьтны биологийн нөөцөөс хэвийн өсөлт, үржилтийг алдагдуулахгүй агнах, барих боломжтой тоо, хэмжээ болохыг "Амьтны аймгийн тухай" (2012) хуулинд тодорхойлсон байдаг.

Агнуурын нөөц нь амьтны зүйл бүрд ашиглалтын зорилгоосоо шалтгаалан өөр өөр аргачлалаар үнэлэгддэг. Тухайлбал махыг нь хэрэглэхээр туруутан амьтдыг, арьс, үсийг нь хэрэглэхээр мэрэгчид, махчдыг агнах бол хүйсийг харгалзах шаардлага гардаггүй. Иймд тухайн популяцийн нөхөн үржих боломжийг нь үндэслэн, хүйсний харьцааг харгалзаад бие гүйцсэн амьтдын тодорхой хувийг агнаж болно. Тухайлбал тарвага, зээр гэх мэт. Харин эд эрхтнийг нь сонгож хэрэглэх бол хүйс, насны сонголт хийх шаардлагатай болдог. Угалз нь агнуурын ийм хэлбэрт хамрагдана.

Аргаль хонины олзворын агнуурт зөвхөн "4-р ангилалд хамрагдах угалз" байх гэсэн хатуу болзол байдаг. Угалзын эвэр насан турш ургаж байдаг тул хамгийн хөгшин нь хамгийн том эвэртэй байх боломжтой. Гэвч бодгалийн онцлог, байгалийн бүс бүслүүр, цаг агаарын байдал, эрүүл мэндийн нөхцөл, эврэндээ гэмтэл авч хугалсан эсэх гэх мэт олон шалтгаанаар хамгийн хөгшин нь хамгийн том эвэртэй байж чаддаггүй. Иймээс "хамгийн том эвэртэй угалз хамгийн хөгшин байдаг тул үхэхээс нь өмнө заазлах замаар агнах хэрэгтэй" гэх нь үндэслэл багатай юм.

Угалзыг эврийн нь ургалтын байдлаар насны 4 ангилал болгож ялгадаг. Үүнд эврийн нь ургалтыг харгалзах бөгөөд, тойргийн 1/4, 2/4, 3/4, 4/4 гэх маягаар ангилдаг (Схем 1).

Бүвүүвч 2. Угалзын насны ангиллын зарчим

Угалз: Аргалийн эрийг угалз хэмээх ба дараахи байдлаар ангилна.

I ангиллын угалз – Эдгээр угалз нь 26-36 сартай. Насанд хүрсэн хомиос эврээрээ том, биеийн хэмжээ нь илүү. Эврийн 1/4 ургаж гүйцсэн байна. Энэ насны угалзыг **сэрвээт буюу цэнхэр угалз** гэнэ.

II ангиллын угалз – 3-6 насны угалз багтах ба хангалттай том эвэртэй, эврийн 2/4 ургасан байна. Эврийн үзүүр бүтэн эвдрээгүй байна. Хөгшин угалзаас биеийн өндөр илүү сайхан харагдана. Энэ насны угалзыг **шар угалз** гэнэ.

III ангиллын угалз – 5.5-8 насны угалз орох ба эврийн үзүүр бараг эвдрээгүй боловч хагралтын эхний шинж тэмдэг үзэгдэнэ. Эврийн 3/4 гарсан байна. Үржилд их хүчтэй оролцож том сүрэг хураана. Энэ насны угалзыг **атгар хар угалз** гэнэ.

IV ангиллын угалз – 8 наснаас дээш угалз багтана. Эвэр бүтэн гарсан нүдний түвшинд үзүүр нь гарч гадагш мушгирч тойрог болсон байна. Эврийн үзүүр ихээр эмтэрч, сэмэрсэн байна. 13-аас дээш насны угалз гэдэс, нуруу нь унжиж, хотойсон байна. Энэ ангилалд багтах угалзыг **цагаан тохомт** буюу **шаазгай алаг угалз** хэмээн нэрлэнэ.

Гэвч IV ангиллын угалз бүр олзворын анчны сонирхолд тэр бүр нийцэж хэрэгцээг хангаад байж чаддаггүй тул шалгуур нь маш өндөр байдаг.

“Ханан-Баян” АБН-г орчимд тэмдэглэгдсэн аргаль хонины 15.1 хувь нь угалз байсан ба үүний 20 хувь нь I/ IV ангилалд 30 хувь нь II/ III ангилалд хамаарах угалз байв. Үүнээс харахад тус АБН-т “олзворын” агнуур хийхэд боломжтой гэж дүгнэж болохоор байна

Диаграмм 6

Харин анчдын сонирхолд нийцэхүйц 45-аас дээш инчтэй байж болохуйц угалз харьцангуй цөөхөн байсан.

Угалзын агнуурын нөөцийн ашиглалтад “популяцийн нөхөн үржлийн чадавхи” гэдэг ойлголтоос гадна “агнуурын нөөцийн нөхөн үржлийн чадавхи”-ийг зайлшгүй харгалзах хэрэгтэй болдог. Популяцийн нөхөн үржлийн чадавхид төлөгний 100 эхэд оногдох харьцаа гол үзүүлэлт бодлог бол “угалзын агнуурын нөөцийн нөхөн үржлийн чадавхи”-д доод насны угалзын харьцаа гол үзүүлэлт болно.

Угалзын насны ангиллаас гадна насыг нь мөн тодорхойлох шаардлагатай байдаг. Тэмдэглэсэн 4 ангиллын угалз дотор “цагаан тохонт” буюу 10-аас дээш насны угалз 2-3 байв. Хойтон жил мөн 3-4 угалз энэ насанд орж болохоор байв. Иймд агнуурын нөөцийн хувьд **1-2 угалзыг** олзворын зориулалтаар агнуулах боломжтой гэж үзэж байна. Мөн энэ бүсээс тусгай зориулалтаар **халиун буга** агнуулах боломжтой гэдэг нь хээрийн судалгаанаас харагдаж байсан. Судалгааны үндсэн дээр агнах тоог гаргах нь зүйтэй.

Харин агнуулахдаа “Орон нутгийнханд түшиглэсэн угалз агнуурын менежментийн төлөвлөгөө” боловсруулан хэрэгжүүлэх шаардлагатай.

3.8. Агнах арга, агнуурын бүтээгдэхүүн боловсруулалт

Нарийвчилсан агнуур зохион байгуулалт, мониторинг судалгааны үндсэн дээр жил бүр зохистой ашиглах тоо хэмжээг тогтоож байна. Ан агнахдаа хууль дүрэмд заасны дагуу ангийн отог гаргах, түүнийг стандарт шаардлага хангахуйц хэмжээнд байлгах, орон нутгийн иргэдийг агнуурын үйл ажиллагааны үйлчилгээнд ажиллуулах, цалинжуулах зэрэг бүх үйл ажиллагааг хууль дүрмийн дагуу мөрдлөг болгон ажиллана. Улмаар нутгийн иргэд тодорхой ойлголттой болж агнуурын үйл ажиллагааны чиглэлээр ажиллах дадал эзэмшинэ.

3.9. Борлуулалт (маркетинг)

Олзворын анг ихэвчлэн гадаадын анчид хийх бөгөөд тухайн бүс нутгаас агнасан тохиолдолд орлогын 50-иас доошгүй хувийг тухайн амьтныг хамгаалахад зарцуулах, орон нутаг, АБН-г, нутгийн иргэдийн нөхөрлөлийн сан зэрэгт орлого орох ёстой. Тухайлбал: жилд 1-2 угалз агнуулвал 7000-14000\$ -ын төлбөр төлөх бөгөөд үүний 50 хувь буюу 3500-7000\$ сум орон нутаг, тухайн агнуурын бүс нутгийн нөхөрлөлийн дундын санд орох боломжтой. Эхлээд агнуурын мэргэжлийн компаниар зуучлуулан ангийн бүтээгдэхүүнээ борлуулах нь зүйтэй гэж үзэж байна.

3.10. Стратегийг хэрэгжүүлэх эхний нэг жилийн үйл ажиллагааны төлөвлөгөө, төсөв, санхүүгийн эх үүсвэр

Хүснэгт 3

Төлөвлөлтийн зорилго, зорилтууд	Үйл ажиллагаанууд	Хугацаа	Төсөв мян.төг	Гүйцэтгэх байгууллага	Шалгуур болон баталгаанууд
Зорилго.1 Хамгаалалтыг орон нутгийн захиргаа, иргэдтэй хамтран сайжруулах					
Зорилт 1.1 Ан амьтан хамгаалах, өсгөн үржүүлэх зохистой ашиглах нөхөрлөлүүдийг байгуулах	Менежментийн төлөвлөгөөг ИТХ-аар хэлэлцүүлэн баталгаажуулах	2013	-	Сумын БОАлба, нөхөрлөл	Менежментийн төлөвлөгөө баталгаажсан байна.
	Агнуурын бүс нутагт нарийвчилсан агнуур зохион байгуулалт хийлгэх	2014 оноос	3000.0	Аймгийн БОГ, Сумын БОАлба	Нарийвчилсан агнуурын зохион байгуулалт хийгдсэн байх
	Нөхөрлөлийн ажиллах эрх үүргийг тодорхойлсон журам боловсруулан мөрдөх	2014 оны 1,2-р улирал	100.0	Сумын БОАлба	Гишүүдийн эрх үүрэг тодорхойлсон журам
	Нөхөрлөлөөс хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны төлөвлөгөөг жил жилээр төлөвлөн хэрэгжүүлэх	2014 оны 3,4-р улирал	-	Сумын БОАлба	Хамтран боловсруулсан төлөвлөгөө, жилийн ажлын тайлан

	Төлөвлөгөөний хэрэгжилтэнд тогтмол хяналт, мониторинг хийх механизмыг бүрдүүлэх	2014 оноос жил бүр	-	Сумын БОАлба	Төлөвлөгөөний биелэлтийг тогтмол үнэлсэн хэлэлцүүлгийн протокол тайлангууд
	Нөхөрлөлийн гишүүдийг байгалийн нөөцийн менежмент, хамтын оролцооны чиглэлээр чадваржуулах	2014 оноос	500.0	Сумын БОАлба Мэргэжлийн байгууллага	Сургалт явуулсан тайлан, фото болон дүрс бичлэг
	Орон нутгийн мэргэжлийн хяналтын алба, цагдаагийн хэсэг, сумын байгаль хамгаалагчтай хамтарсан ярилцлага зохион байгуулах	2014	100.0	Сумын БОАлба Нөхөрлөлүүд Сумын ЗДТГ	
Зорилт 1.2 Хяналтын байгууллагуудтай хамтын ажиллагааг сайжруулах	Талуудын хамтран ажиллах нөхцөл, үүрэг хариуцлагаа харилцан тохиролцсон гэрээ байгуулах	2014	-	Сумын БОАлба Сумын ЗДТГ	Гэрээ дүгнэсэн хурлын тэмдэглэл
	Гэрээний биелэлтийг жил бүр дүгнэж, хэлэлцдэг байх	2014 оноос	100.0	Сумын БОАлба Сумын ЗДТГ	
Хүрэх үр дүн	Байгаль хамгаалах ажлын үр дүнтэй болж, нутгийн удирдлага иргэдийн хамтын ажиллагаа сайжирна.				
Зорилго 2. Мэдээлэл түгээлт, сургалт, сурталчилгааны ажлыг сайжруулах					
Зорилт 2.1 Иргэдийн дунд сургалт сурталчилгааг явуулах	Иргэдийн дунд байгалийн баялгийг зохистой ашиглах, хамгаалалтын ач холбогдлыг сурталчлах ажлыг зохион байгуулах	2013 оноос	300.0	Сумын БОАлба Сумын ЗДТГ	Сургалт явуулсан тайлан, фото болон дүрс бичлэг, нөхөрлөлийн гишүүдийн үнэлгээ
	Иргэдийн дунд байгаль орчны нөхөрлөл, хамтлагийн талаар сургалтууд зохион байгуулах	2014 1 улирал	1000.0	Сумын БОАлба Сумын ЗДТГ	
Зорилт 2.2 Иргэдийн байгаль, орчин хууль зүйн мэдлэгийг	АБН-ийн дэглэм, хууль эрх зүйн үндэс, хилийн заагийг сурталчлах	2014 оноос	-	Сумын БОАлба	Сурталчилгааны материал, хилийн заагийн зураг

дээшлүүлэх	Бусад газарт /ТХГН-т/ байгуулагдсан байгаль хамгаалах нөхөрлөлүүдийн үйл ажиллагаа, туршлагыг судлан нэвтрүүлэх	2014 оны 3,4 улирлаас	1000.0	Сумын БОАлба	Бусад нөхөрлөлийн туршлагын талаарх хэвлэмэл материал, дүрс бичлэг, тайлан
	Нөхөрлөлийн хариуцсан нутгийн ан амьтдыг хамгаалах, зохистой ашиглах арга хэмжээг тодорхойлох судалгааны арга зүйн сургалт зохион байгуулах	2014 оноос	1000.0	Сумын БОАлба	Сургалтын материал, тайлан, фото, дүрс бичлэг
Хүрэх үр дүн	Нутгийн иргэдийн байгаль орчны, байгалийн баялагийн талаарх ойлголт нэмэгдэж, нөхөрлөлүүд үүсэх, орон нутгийн хамгаалалттай газрууд бий болох				
Зорилго 3. Хяналт шалгалт, мониторингийн ажлыг сайжруулах					
Зорилт 3.1 Байгаль хамгаалагчдын хариуцлагыг дээшлүүлэх, чадваржуулах	Байгаль хамгаалагчдыг төрийн захиргааны ажилтны шалгуураар аттестатчлах	2014	100.0	Сумын БОАлба Сумын ЗДТГ	Аттестатчлалын дүн
	Байгаль хамгаалагчдыг батлагдсан сургалтын хөтөлбөрийн дагуу үе шаттайгаар сургах	2013-2015	500.0	Сумын БОАлба Мэргэжлийн байгууллага	Сургалтын хөтөлбөр, хамрагдсан хүний тоо
	Байгаль хамгаалагчдын ажлыг шинэ аргачлалын дагуу үнэлэх	2014.1 улирал	-	Сумын БОАлба Мэргэжлийн байгууллага	Үнэлгээний аргачлал, дүн
	Идэвхтэн байгаль хамгаалагчдыг сонгон гэрээ байгуулж, үнэмлэх олгох	2014-2016	-	Сумын БОАлба	Идэвхтэн байгаль хамгаалагчтай байгуулсан гэрээ
	Идэвхтэн байгаль хамгаалагчдын ажлыг дүгнэн урамшуулж байх системийг бүрдүүлэх	2014-2015	500.0	Сумын БОАлба	Урамшууллалын журам, мөнгөн дүн
Хүрэх үр дүн	Сумын байгаль хамгаалагчдын мэдлэг чадвар дээшлэх, идэвхтэн байгаль хамгаалагчидтай болох, хоорондоо хамтарч ажиллах				
Зорилго 4. Байгалийн нөөцийг хамгаалах, зохистой ашиглах					
Зорилт 4.1 Байгалийн нөөцийн	Хөхтөн амьтдын тархалтын судалгаа	2013 - 2016	300.0	Сумын БОАлба	Хөхтөн амьтдын тархалт,

мэдээллийн сантай болох /биологийн төрөл зүйл, бэлчээр, гол, булаг, шанд /	хийж мэдээллийн санг биологийн төрөл зүйл бүрээр бүрдүүлэх			Мэргэжлийн байгууллага	хөдөлгөөн, тоо толгой, учирч байгаа бэрхшээл, хамгаалах ашиглах талаарх бүрэн мэдээллийн сан
	Булаг, шандын одоогийн байдлын судалгаа гаргаж, цаашид сэргээх, хамгаалах арга замыг тогтоох	2013-2016	1000.0		
	Биологийн төрөл зүйлийн газар зүйн зураглал хийх	2013-2016	500.0	Мэргэжлийн байгууллага	Биологийн төрөл зүйлийн газар зүйн зураглал
	Биотехникийн арга хэмжээний төлөвлөгөө, аргачлал боловсруулах	Жил бүр	100.0	Мэргэжлийн байгууллага	Хэрэгжсэн төлөвлөгөө, бэлэн болсон аргачлал
Зорилт 4.2 Байгалийн гамшгаас сэргийлэх, эрсдэлийг бууруулах	Хэт хүйтрэлтэй, зудын аюултай үед хэрэглэхээр хадлан тэжээл, давс хужир бэлтгэн нөөцлөх	2013 оноос	3000.0	Нөхөрлөлүүд	Нөөцөлсөн өвс,тэжээл, давс,хужрын хэмжээ
	Байгалийн гамшгийн даатгалын тогтолцоо бүрдүүлэх	2013 оноос	100.0		Даатгалд хамрагдсан иргэдийн тоо
	Бэлчээрийн гол хөнөөлт шавжийн дэгдэлт, мэрэгчтэй тэмцэх		1000.0	Сумын БОАлба Сумын ЗДТГ	Хортон, мэрэгчтэй тэмцэх төлөвлөгөө
Хүрэх үр дүн	Сумын байгалийн баялагийн талаарх мэдээллийн сангаа баяжуулах, биотехникийн арга хэмжээ авах				
Зорилго 5. Хамтын оролцоотойгоор бэлчээрийн талхагдалтай тэмцэж цөлжилтийг сааруулах					
Зорилт 5.1 Бэлчээрийн даацийг тогтоох	Бэлчээр ашиглалтын одоогийн байдлын нэгдсэн үнэлгээг гаргах	2013 оноос	5000.0	БО Сумын БОАлба	Судалгааны тайлан
	Өвөлжөө, хаваржааны одоогийн байрлал, малын тоо толгой, төрөл,эзэмшлийн судалгааг нэгтэн гаргах	Жил бүр	100.0	Сумын БОАлба Сумын ЗДТГ	
	Улирлын бэлчээрийн хуваарийг малын тоо толгойд зохицуулан гаргах	Жил бүр	100.0		Бэлчээрийн даацад тохирсон улирлын хуваарь
Хүрэх үр дүн	Бэлчээрийн даац, бэлчээрийн хуваарилалт, ан амьтны байршилд нөлөөлөх нөлөөллийг гаргах				
Зорилго 6. Аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх					

Зорилт 6.1 Аялал жуулчлалыг жинхэнэ утгаар эхлүүлэх	Фото-сафари болон ан амьтан ажиглах, судлах аялалын замнал, үнэ тарифийг тогтоох	2015 оноос	Сургалт судалгаа ны зардал 1000.0	БОГ	Гаргасан аялалын замнал, үнэ
	Аялалын замналын дагуу 3-4 хоноглох,отоглох газар бий болгон тохижуулах	2015 оноос		Нөхөрлөлүүд	Тохижсон хоноглох, отоглох газар
Хүрэх үр дүн	Аялал жуулчлалын тухай ойлголттой болох түүнийг эхлүүлэх, үр ашгийг хүртэх, ач холбогдлыг мэдэх				
НИЙТ ТӨСӨВ			20400.0		

**Дөрөвдүгээр бүлэг. Агнуурын менежментийн төлөвлөгөөний үнэлгээ, мониторинг,
санхүүгийн эх үүсвэр**

4.1. Үнэлгээ мониторинг

Менежментийн төлөвлөгөөнд хяналт мониторинг хийх чиглэлийг доорхи байдлаар тодорхойлж байна. Үүнд:

1. Бүлэг нөхөрлөлүүд хэрхэн чадавхижсан, хамгаалалтын ажилд хэр зэрэг идэвхитэй оролцож байгаад,
2. Агнуурын зүйлүүдийн нөөц, амьдрах орчны байдал, тэдгээрийн хамгаалалтын чадавхид гарсан өөрчлөлт нь менежментийн төлөвлөгөөний зорилтыг ханган биелүүлэх шаардлагын хэмжээнд хүрч байгаа эсэхэд,
3. Агнуур нь тавигдаж буй шаардлага, зарчимд хир зэрэг нийцтэй болсон, байгальд болон нутгийн иргэдийн амьжиргаанд хэрхэн нөлөөлж байгаад,
4. Орон нутгийн удирдлага, нөхөрлөлүүдийн гишүүдийг байгаль хамгаалах хууль, тогтоомж, экологийн мэдлэг олгох сургалтад хэрхэн хамруулсан, энэ нь үр дүнд хүрч байгаа эсэхэд,
5. Менежментийн төлөвлөгөөг хэрэгжүүлснээр тухайн бүс нутгийн агнуурын амьтны популяци, амьдрах орчинд өөрчлөлт гарсан эсэх зэрэгт чиглэсэн мониторинг хийх болно.
6. Аймгийн БОГ-аас жил бүр менежментийн төлөвлөгөөний хэрэгжилтийн явцад мониторинг ба үнэлгээ хийж болно.
7. Менежментийн төлөвлөгөөгөөр тавигдсан зорилтуудыг хэрэгжүүлэх явцад зөрчил, доголдол илрэх нь мэдээж бөгөөд үүнд зохих хууль тогтоомжийн дагуу шийдвэр гарган засаж залруулах ба хариуцаж буй байгууллага, албан тушаалтнуудад арга хэмжээ авах, урамшуулах зэрэг хариуцлагын механизм шударга үйлчлэх ёстой.

Энэхүү хуулийн дагуу авсан арга хэмжээ нь талууд, оролцогчдод жигд үйлчлэх ба бусдад үр нөлөө өгөхүйц байх хэрэгтэй.

Менежментийн төлөвлөгөөний зорилтуудыг хэрэгжүүлэх талаар авах арга хэмжээний үр дүнг дараах шалгуураар үнэлж дүгнэж болно. Үүнд:

1. Удирдах зөвлөлийн болон төрийн бус байгууллагын үйл ажиллагааны арга барил, цар хүрээнд гарсан өөрчлөлт, багаар ажилласан чадварын үзүүлэлт,
2. Оролцогч талуудтай хамтын ажиллагаанд гарсан өөрчлөлт, дэмжигчдийн хүрээ өргөжсөн үзүүлэлт,
3. Ан амьтны тоо, толгойн ба тархац даацдаа хүртэл өссөн буюу түүний тогтвортой байдал хэрхэн хадгалагдаж байгаа, мөн амьдрах орчны үзүүлэлтүүд,
4. Нөхөрлөлүүд мэргэжлийн боловсон хүчнээр хангагдсан байдал,
5. Удирдах зөвлөлийн гишүүд, ТББ-ын ажилтнууд, байгаль хамгаалагчид, нөхөрлөлийн гишүүд ажил үүргээ хэрхэн биелүүлж байгаад үнэлэлт дүгнэлт өгөх, улмаар урамшуулах, шагнах, хариуцлага тооцож байх нэгдсэн механизм бүрэлдэн тогтсон байх,
6. Холбогдох хууль тогтоомжийг сурталчлах, экологийн мэдлэг олгох, талуудын оролцогчдыг сургах, хяналт шалгалт хийх зохион байгуулалтын оновчтой тогтолцоо буй болж төлөвшсөн байх,

Хяналт мониторингийг төрийн захиргааны төв болон орон нутгийн байгууллагууд, хяналтын байгууллагууд өөрсдийн эрх мэдлийн хүрээнд төлөвлөгөөндөө тусган хэрэгжүүлж болно.

4.2. Амьтныг хамгаалах, нөөцийг зохистой ашиглах үйл ажиллагааны удирдлагын бүтэц

Бүдүүвч 3

4.3. Санхүүгийн эх үүсвэрийг тодорхойлох**Менежментийн төлөвлөгөөнд тусгагдсан зорилтыг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах зардал**

Менежментийн төлөвлөгөөнд тавигдсан зорилтуудыг хэрэгжүүлэхэд нийт ... сая төгрөг шаардагдах тооцоо гарч байна.

Үүнд:

- Талуудыг чадавхижуулах, удирдлага, зохион байгуулалтын үйл ажиллагаанд
- Судалгаа мониторингийн хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхэд
- Сургалт, сурталчилгаа, хяналтын үйл ажиллагаанд

Хэрэгжүүлэх байгууллага: “Ханан-Баян” агнуурын бүс нутгийн нөхөрлөл, мэргэжлийн байгууллагын оролцоотойгоор хэрэгжүүлнэ.

Санхүүжилт: Байгалийн нөөц ашигласны төлбөрийн тухай хуулийн 18.1-д заасны дагуу тусгай зориулалтаар агнаж, барьсан ан амьтны төлбөрийн орлогын 50-иас доошгүй хувийг агнуурын бүс нутгийн ан агнуурын менежментийн төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэхэд зарцуулна. Үндсэн санхүүжилт нь агнуураас орох орлого боловч бусад эх үүсвэрээс /хариуцагч компаний тусламж, хандив, өөрийн орлого гэх мэт/ дэмжлэг авч болно.

Тухайн агнуурын бүс нутгийн ажлын төлөвлөгөөнд энэхүү менежментийн төлөвлөгөөний зорилго, түүнд тусгагдсан үйл ажиллагаануудыг илүү тодорхой болгон нарийвчилж тусгана. Менежментийн төлөвлөгөө хэрэгжих хугацаанд төр, засгийн газрын бодлогод орох өөрчлөлтүүдтэй уялдан шаардлагатай үед нэмэлт өөрчлөлт хийгдэж болно.

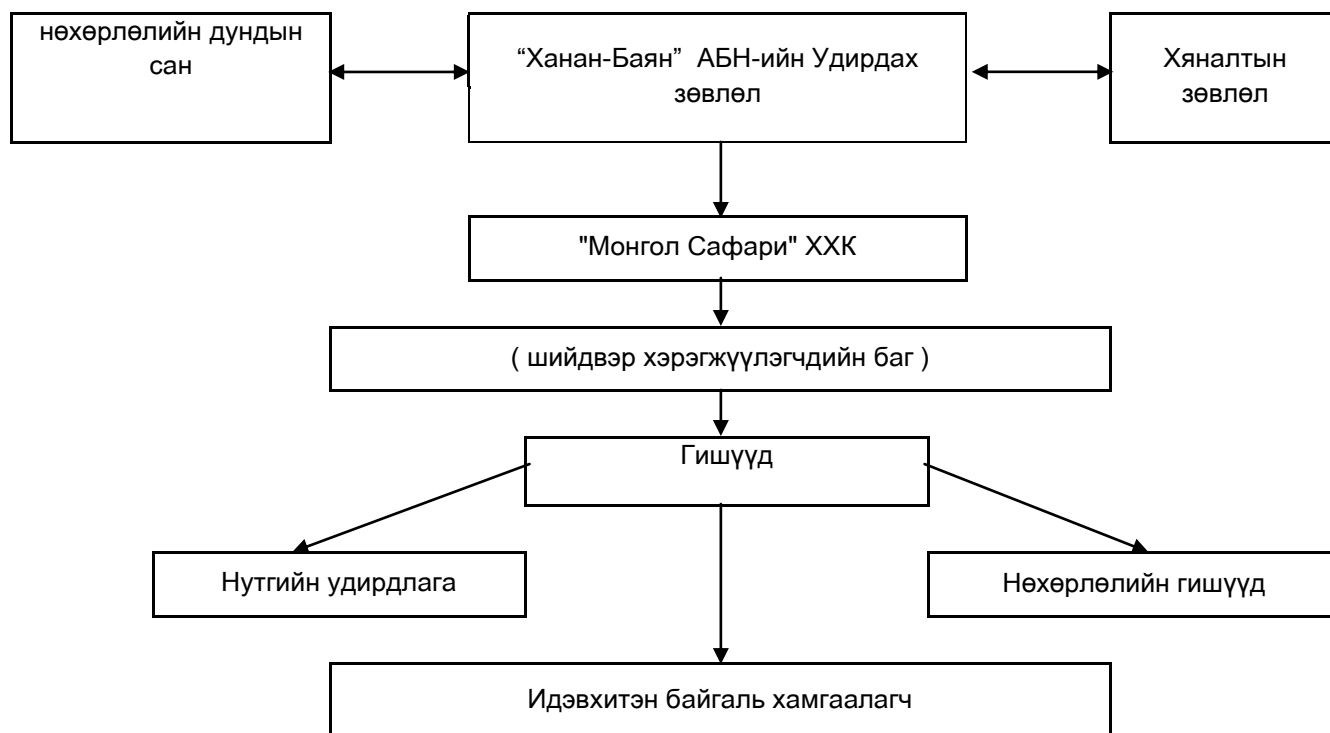
Тавдугаар бүлэг. Агнуурын бүс нутгийг хариуцах нөхөрлөл, хуулийн этгээдийн зохион байгуулалт

5.1. Агнуурын бүс нутгийг хариуцан хамгаалах бүтэц, үйл ажиллагааны тогтвортой байдлыг хангахын тулд тэдний чадавхийг бэхжүүлэх сургалтын төлөвлөгөө

Удирдлага зохион байгуулалтын чадавхижсан бүтэцтэй байх нь менежментийн төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх гол нөхцөл юм. Удирдлагын үндсэн бүтэц нь тухайн агнуурын нутгийн нөхөрлөл, түүний удирдах зөвлөл, менежментийг хэрэгжүүлэгч байгууллага байхаар төлөвлөв.

Нөхөрлөлийг зохих хууль журмын дагуу байгуулж тухайн оршин байгаа газрынх нь бүртгэх байгууллагад бүртгүүлнэ.

(Бүдүүвч 4).

“Ханан-Баян” АБН-ийн бүтэц

Гэхдээ энэ зөвлөл тогтвортой, үр ашигтай ажиллаж чадах эсэхийн баталгаа нь тухайн газраа бусад салбарын аж ахуй эрхлэгчдээс хараат бусаар өөрийн болгож чадсан эсэхээс хамаарна. Өөрөөр хэлбэл аймаг, сумын Иргэдийн хурлын тогтоолыг гаргуулж, Засаг даргатай урт хугацааны гэрээ байгуулан “тухайн агнуурын бүс нутгийн” газрыг ашиглах эрхийг авсан байх шаардлагатай. Манай улс төрийн нөхцөл байдал тогтвортой бус, төр, засгийн эрх улс төрийн намуудад богино хугацаатай шилждэг нь тогтворгүй байдлыг үүсгэх магадлалтай. Иймд тогтвортой байдлыг хангахын тулд урт хугацааны гэрээгээр “тухайн агнуурын бүс нутгийн” газрыг эзэмших эрхтэйгээр, эсвэл хариуцан хамгаалах үүрэгтэйгээр баталгаажуулсан байх нь зүйтэй.

Санал болгож буй энэ бүтцээр ажилласнаар тулгарч буй асуудлаа өөрсдөө тодорхойлох, шийдвэр гаргах боломжтой болох ба аймаг, сумын төр захиргааны байгууллага, ТББ-ууд, бусад нөхөрлөлүүд, гадаад, дотоодын болон олон улсын байгууллага иргэдтэй харилцан гэрээтэй ажиллаж хамтын ажиллагаагаа өргөжүүлэх замаар зах зээлд тогтвортой ажиллах боломж нэмэгдэнэ.

5.2. Зах зээлийн судалгаа мэдээлэл**Орон нутгийн иргэдэд түшиглэсэн агнуурын менежментийг хэрэгжүүлэх үе шат**

Орон нутгийн иргэдэд түшиглэсэн ан амьтныг хамгаалах хамтын менежментэд нутгийн иргэдийг бэлтгэх, тухайлбал, хөдөлмөрөө хоршиж хоршоо, хамтлаг, нөхөрлөл байгуулах замаар орон нутгийн засаг захиргаатай хамтран ан амьтны нөөцийг ашиглах, ан агнуурын холбогдолтой гарсан зөрчлийг шийдэх энгийн хэлбэр бүтцийг бий болгох эрх зүй, эдийн засгийн орчинг бүрдүүлэх явдал юм.

“Амьтны тухай” тухай хуулийн 24.3 дугаар зүйлд агнуурын амьтныг үйлдвэрлэлийн, ахуйн, тусгай гэсэн гурван зориулалтаар агнаж барихаар хуульчилан тогтоожээ. Иргэн ахуйн зориулалтаар агнуурын амьтан агнах, барихад **эрхийн бичиг**, иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллага тусгай зориулалтаар агнуурын амьтан агнах, барихад **тусгай зөвшөөрөл** тус тус авч, үйлдвэрлэлийн зориулалтаар агнуурын амьтан агнах, барихад **гэрээ** байгуулна.

Өнөөдрийн байдлаар дээрх 3 зориулалтын ан агнуурыг зохион байгуулж байгаа тогтолцоонд үндсэн 2 үе шат тод харагдаж байна.

I үе шат: Агнуурын үйл ажиллагаанд бэлтгэх

1. Ахуйн болон үйлдвэрлэлийн агнуурын амьтдыг ашиглах зөвшөөрлийг хуваарилах механизм

- 1.1. Тухайн амьтны үржил, нөхөн үржих процессд сөрөг нөлөө үзүүлэхгүй бусад хуулийг зөрчихгүй байх үндэслэлээр агнуурын бүс нутгийн хил хязгаарыг тодорхой цаг хугацаатайгаар тогтоож, баримтлах дүрэм, журмыг баг, сумын түвшинд иргэдтэй хамтран боловсруулах,
- 1.2. Ан агнуурын тухай хуулийн 3.3 дугаар заалт (сум, дүүргийн Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурал агнуурын амьтны байршил нутагт үйлдвэрлэлийн, ахуйн болон тусгай зориулалтаар агнуурын амьтан агнах, барих бүс тогтоож болно гэж заажээ)-д тусгасны дагуу дээрх дүрэм журмыг сумын Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлаар баталгаажуулах,
- 1.3. Агнуурын бүс нутаг дахь агнуур зохион байгуулалтыг иргэд, мэргэжлийн байгууллагтай хамтран хуулинд заасан хугацаанд зохион байгуулах,
- 1.4. Агнуурын амьтдын нөөцийг зохистой ашиглах, хамгаалах менежментийн төлөвлөгөө боловсруулах, агнуурын амьтдын нөөцийг тогтоох,
- 1.5. Агнуурын бүс нутаг, агнуурын менежмент, агнуур зохион байгуулалтын тайланг аймгийн ИТХ-аар хэлэлцүүлж баталгаажуулах,
- 1.6. Аймгийн ИТХ нь агнуурын бүс нутаг, менежмент төлөвлөгөө, агнуур зохион байгуулалтыг үндэслэн хуваарилалтыг суманд хийх,
- 1.7. Сумын ИТХ нь хуваарилалтыг Байгаль орчны тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсгийн 8 дахь заалтад заасны дагуу нөхөрлөл байгуулан оршин суугаа нутгийнхаа тодорхой төрлийн ан амьтныг хамгаалах, холбогдох хууль тогтоомжийн дагуу гэрээгээр ашиглах, эзэмших асуудлыг гэрээний дагуу хуваарилах,

2. Тусгай зөвшөөрлийн агнуурын амьтан агнах зөвшөөрөл олголт

Байгаль орчны сайдын 2013 оны 93 дугаар тушаалаар баталсан “Ховор амьтан агнах, барих зөвшөөрөл олгох журам”-ын хавсралтад: Тусгай зориулалтаар ан амьтан агнах, барих зөвшөөрлийг байгаль орчны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага болон **тухайн сумын Засаг даргын** албан бичгээр тус тус олгоно гэж тогтоосныг үндэслэн

- 2.1. Тусгай зөвшөөрлийн агнуурын амьтны бүс нутгийг тухайн сумын ИТХ-аар хэлэлцэж тогтоох,
- 2.2. Тусгай зөвшөөрлийн агнуурын амьтдын нөөцийг иргэдийн нөхөрлөлийн оролцоотой мэргэжлийн байгууллагаар тогтоох,
- 2.3. Тусгай зөвшөөрлийн агнуурын амьтдыг зохистой ашиглах, хамгаалах үйл ажиллагааг энэ журмын 1.4-д заасан агнуурын менежментэд тусгасан байх,
- 2.4. Тухайн жилд агнах тусгай зөвшөөрлийн дээд хязгаарыг аймгийн ИТХ энэ журмын 1.1, 1.2, 1.3-т заасан баримт бичгийг үндэслэн тогтооно,
- 2.5. Тухайн жилд нутаг дэвсгэртээ агнуулах тусгай зөвшөөрлийн ангийн тоо хэмжээний саналыг байгаль орчны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагад хүргүүлэх,
- 2.6. Байгаль орчны яам “Ховор амьтан агнах, барих зөвшөөрөл олгох журам”-ын дагуу **тухайн сумын Засаг даргын** албан бичгийг үндэслэн зөвшөөрлийг олгоно,

3. Ан агнуур эрхлэх аж ахуй нэгжид тавигдах шаардлага

- 3.1. Ан агнуурын жуулчлал эрхэлж байсан ажлын дадлага, туршлага бүхий мэргэжлийн боловсон хүчин, материаллаг бааз, хөрөнгийн чадавхитай байх,
- 3.2. Гадаад харилцаа, дараа онд хийхээр төлөвлөсөн ангийн урьдчилсан гэрээ, хэлцэлтэй байх,
- 3.3. Байгаль хамгаалах, нөхөн сэргээх талаар тодорхой хийж гүйцэтгэсэн ажилтай байх,
- 3.4. Эрх авсан аж ахуйн нэгж байгууллагын хувьд хуваарьт ангаа бүрэн борлуулсан, ангийн болон төлбөр, хураамжийн тооцоог хугацаанд нь хийж гүйцэтгэсэн байх,
- 3.5. Ангийн олзворын болон ан амьтныг гадаадад гаргах үнийн зах зээлийн судалгаанд үндэслэгдсэн ангийн олзворын үнийн зөв бодлого явуулах менежментийг бүрдүүлсэн байх.

II үе шат. Агнуурын үйл ажиллагааг зохион байгуулах

4. Ахуйн болон үйлдвэрлэлийн агнуурыг зохион байгуулах

1. Байгаль хамгаалах хуулийн этгээд, иргэдийн бүлэг, нөхөрлөл сумын засаг даргатай хийсэн гэрээний дагуу агнуурын бүс нутагтаа агнуурын үйл ажиллагааг зохион байгуулах,
2. Сумын байгаль орчны байцаагч, байгаль хамгаалагч нар агнуурын үйл ажиллагаанд хяналт тавих,
3. Агнуурын бүтээгдэхүүний борлуулалтаас орлогын 10–аас доошгүй хувийг дундын санд төвлөрүүлэх,
4. Агнуурын үйл ажиллагааны тайланг сумын ИТХ-д оруулж хэлэлцүүлэх,

5. Аймгийн ИТХ-д танилцуулах, тайланг хүргүүлэх

5. Тусгай зөвшөөрлийн агнуурыг зохион байгуулах

1. Тусгай зөвшөөрөл авсан компани 2.10-т заасан гурвалсан гэрээний дагуу агнуурыг агнуурын бүс нутагт зохион байгуулах,
2. Агнуур зохион байгуулсан гэрээний биелэлтийг 3 тал хамтран хэлэлцэж, дүгнэх,
3. Дээрх дүгнэлтийг сумын ЗДТГ-т хүргүүлж сумын ИТХ-аар хэлэлцүүлэх,
4. Сумын ИТХ-аар хэлэлцсэн дүнг аймгийн ИТХ-д танилцуулах, тайланг хүргүүлэх.

5.3. Агнуурын бүтээгдэхүүний маркетингийн бизнес төлөвлөгөө

Тус агнуурын бүс нутгийг хариуцсан нөхөрлөлийн үйл ажиллагаа тогтмолжиж, менежментийн төлөвлөгөөг амжилттай хэрэгжүүлсэн тохиолдолд дараах агнуурын бүтээгдэхүүнийг зарах санал оруулж, өөрийн орлогыг олж болох юм. Үүнийг жишээ болгон боломжит агнуурын амьтан бүрийг “нэг” байхаар тооцов. Хүснэг 4

№	Агнуурын амьтад		Тоо ширхэг	Төлбөр /мян.төг/	Олох орлого /мян.төг/
1	Тусгай	Аргаль/Угалз/	2	7000\$	7000\$
2		Буга	2	850\$	850\$
3		Чоно	3	160\$	240\$
4		Цагаан зээр	3	130\$	195\$
		Нийт	Тусгай зориулалтыг төлбөрийн 50%-иар тооцов		8285\$
5	Ахуйн	Чоно	5	102.0	102.0
6		Цагаан зээр	15	100.0	100.0
		Нийт	Ахуйн зориулалтыг 100%-иар тооцов		2010.0

5.4. Дундын сан хуримтлал

Менежментийн төлөвлөгөөнд тусгагдсан үйл ажиллагаануудыг цаг хугацаанд нь бүрэн хэрэгжүүлж, зорилго зорилтоо ханган биелүүлэхийн тулд хэрэгцээт санхүүжилтийг бүрдүүлсэн байх шаардлагатай. Үүний тулд нөхөрлөлийн дундын санг байгуулж олзворын ан болон бусад агнуураас орсон орлогыг байршуулах нь зүйтэй. Дундын сан нь зөвхөн агнуурын үйлчилгээний хөлс төдийгүй хандив тусламж, өөрийн бусад үйл ажиллагаанаас орлого олох боломжтой байдаг. Үндсэн орлого нь агнуураас орох боловч дараах эх үүсвэрүүдээс орлого олж болно. Үүнд:

1. “Байгалийн нөөц ашигласны төлбөрийн орлогоос байгаль орчныг хамгаалах, байгалийн нөөцийг нөхөн сэргээх арга хэмжээнд зарцуулах хөрөнгийн хувь хэмжээний тухай” хуулинд үндэслэсэн орлого,
2. Агнуурын санг хамгаалах ажлыг дэмждэг төслүүдийн дэмжлэг,
3. Гар урлал, бичил үйлдвэрлэл зэрэг өөрийн үйл ажиллагаанаас
4. Мал аж ахуйн салбараас олох орлогоос
5. Олон улсын болон гадаадын бусад байгууллагын тусламж,
6. Бусад хандив, тусламж.

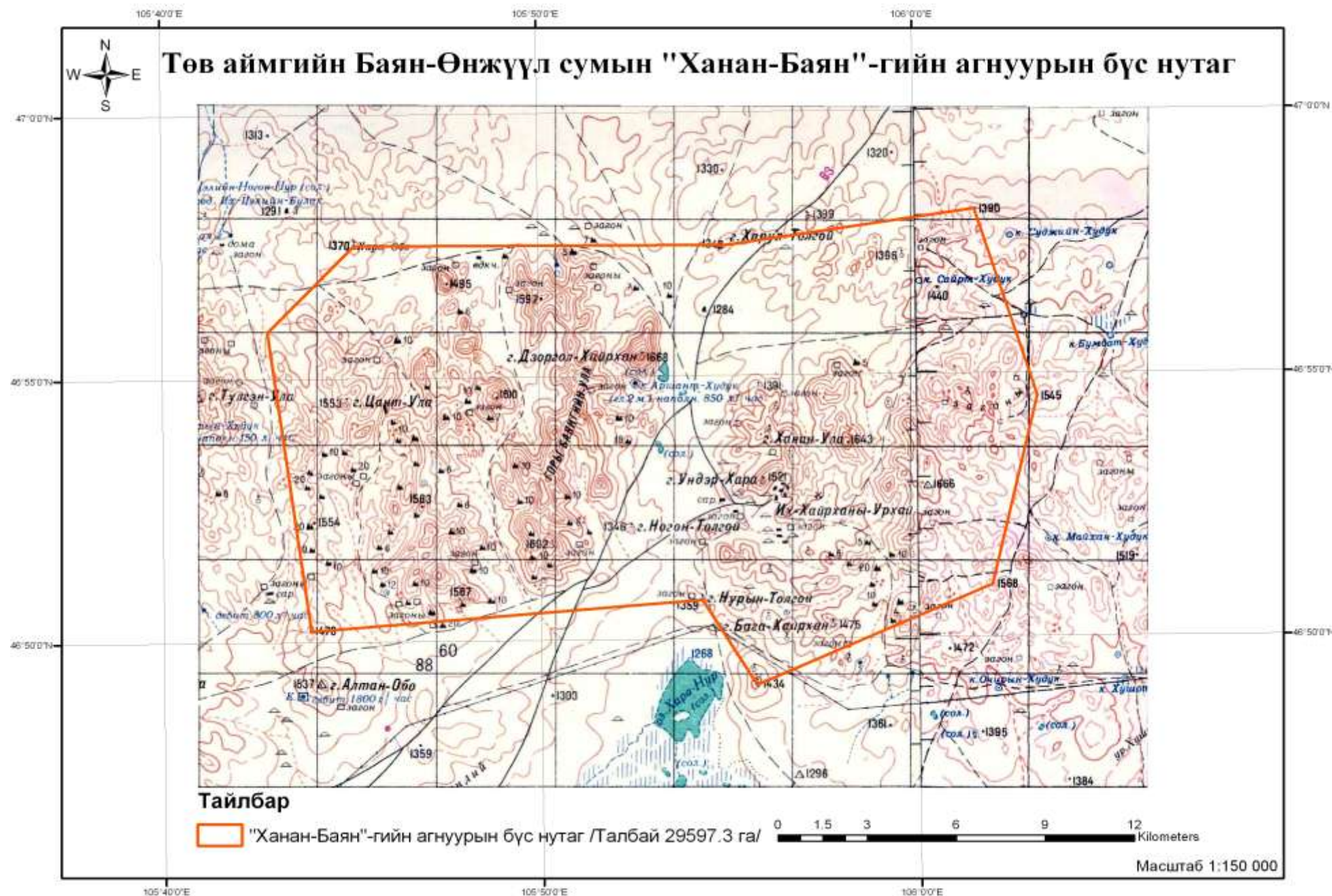
5.5. Малын түүхий эдийн борлуулалтыг нэмэгдүүлэх/жижиг дунд үйлдвэрлэл/

Малчдын амьжиргааны гол эх үүсвэр нь мал аж ахуйгаас олох орлого байдаг. Засгийн газраас малын гаралтай түүхий эдийг дотоодын зах зээлд нийлүүлсэн тохиолдолд урамшуулал өгөх тогтоглогцоог бий болгоод нэлээд хэдэн жил болж байгаа ч төдий л үр дүнгээ өгөхгүй байгаа нь зарим түүхий эдийн хувьд харагдаж байсан. Ноолуур, ноос, арьс нэхий, шир зэрэгт кг, ширхэг тутамд урамшуулал өгдөг ч зах зээлийн үнэнээс доогуур тохиолдолд малчид шууд ченжүүдэд өгдөг. Учир нь энэ мөнгө нь удаж ирдэг тул ийнхүү явдал чирэгдэл болохоос зайлсхийдэг. Мөн мах, сүүний урамшуулал өгөхөөр шийдвэр гараад байгаа. Малчин хэрэглэгч, үйлдвэрлэгч хоёрын дунд ченж байх нь малчидаас хямд авч, хэрэглэгчид үнэтэй ирдэг гэж үздэг. Ер нь малчид түүхий эдээ шууд зах зээлд нийлүүлэхээс өөрийн өртөг шингэсэн боловсруулсан бүтээгдэхүүн болгон цааш гаргах нь илүү орлого олох боломжтой юм. Малын тооноос чанарыг эрхэмлэх нь зүйтэй гэдгийг

байнга ярьдаг бөгөөд нэг малаас авах ашиг шимийг нэмэгдүүлэх, ингэхийн тулд малын үүлдэр угсаа, таваарлаг чанарыг сайжруулахыг малчдад зөвлөх, орон нутагтаа бүлэг нөхөрлөл хоршоо болон зохион байгуулалтанд орж малын гаралтай түүхий эдийг боловсруулах жижиг дунд үйлдвэрийг хөгжүүлэх ажлыг эхлүүлэх ийм төрлийн сургалт, төсөл хөтөлбөр, туршлагуудыг судлах хэрэгжүүлэх ажлыг зохион байгуулах хэрэгтэй юм.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

1. Бадамханд.Ж.
“Монгол орны агнуурын амьтдын лавлагаа” УБ 2011 он
2. Даш.Д.
“Монгол орны ландшафт – экологийн асуудал” УБ 2000 он
3. Санжмятав.З.
“Монгол орны байгалийн газарзүй” УБ 2011он
4. Шинжлэх ухааны академи – Биологийн хүрээлэн.
“Ан амьтны экологи-эдийн засгийн үнэлгээний арга зүй ба үнэлгээ” УБ 2010.
5. Монгол улсын хууль.
“Амьтны тухай” /шинэчилсэн найруулга/
6. Монгол улсын хууль.
“Байгаль орчныг хамгаалах тухай”
7. Монгол улсын хууль.
“Байгалийн нөөц ашигласны төлбөрийн тухай”
8. Монгол улсын хууль.
“Нөхөрлөлийн тухай”
9. “Ан агнуурын менежмент төлөвлөгөө боловсруулах заавар” БОНХ-ийн сайдын ...-р тушаалын ...-р хавсралт
10. Монгол улс. Газарзүйн атлас. УБ 2004 он
11. Монгол улсын “Авто замын атлас” УБ 2012 он.
12. Газрын зургийн “ArcGIS 10.1” программ
13. “Google earth” программ

Хавсралт

Төв аймгийн Баян-Өнжүүл сумын "Ханан - Баян"-гийн агнуурын бүс нутгийн хилийн цэс, координат

ID	name	Gx	Mx	Sx	Gy	My	Sy	Lat	Long
1	Хар овоо толгой	46	57	31.71	105	45	6.66	46.9588	105.752
2	Харуул толгой	46	57	29.77	105	55	2.64	46.9583	105.917
3	1390 тоот өндөрлөг	46	58	7.97	106	1	37.48	46.9689	106.027
4	1545 тоот өндөрлөг	46	54	35.09	106	3	13.62	46.9097	106.054
5	1568 тоот өндөрлөг	46	51	0.43	106	1	58.63	46.8501	106.033
6	1434 тоот өндөрлөг	46	49	8.56	105	55	41.96	46.819	105.928
7	Нуурын толгой	46	50	45.81	105	54	16.31	46.8461	105.905
8	1478 тоот өндөрлөг	46	50	13.85	105	43	54.58	46.8372	105.732
9	Цантын баруун хойд бэл	46	55	54.3	105	42	48.26	46.9318	105.713

Хавсралт

*Шар хулсаны баян бүрдийн төв хэсэгт гидроинженерийн тохижуулалт хийсэн булгийн байдал**Гидроинженерийн тохижуулалтын толгойн байгууламжийг барьж байна*

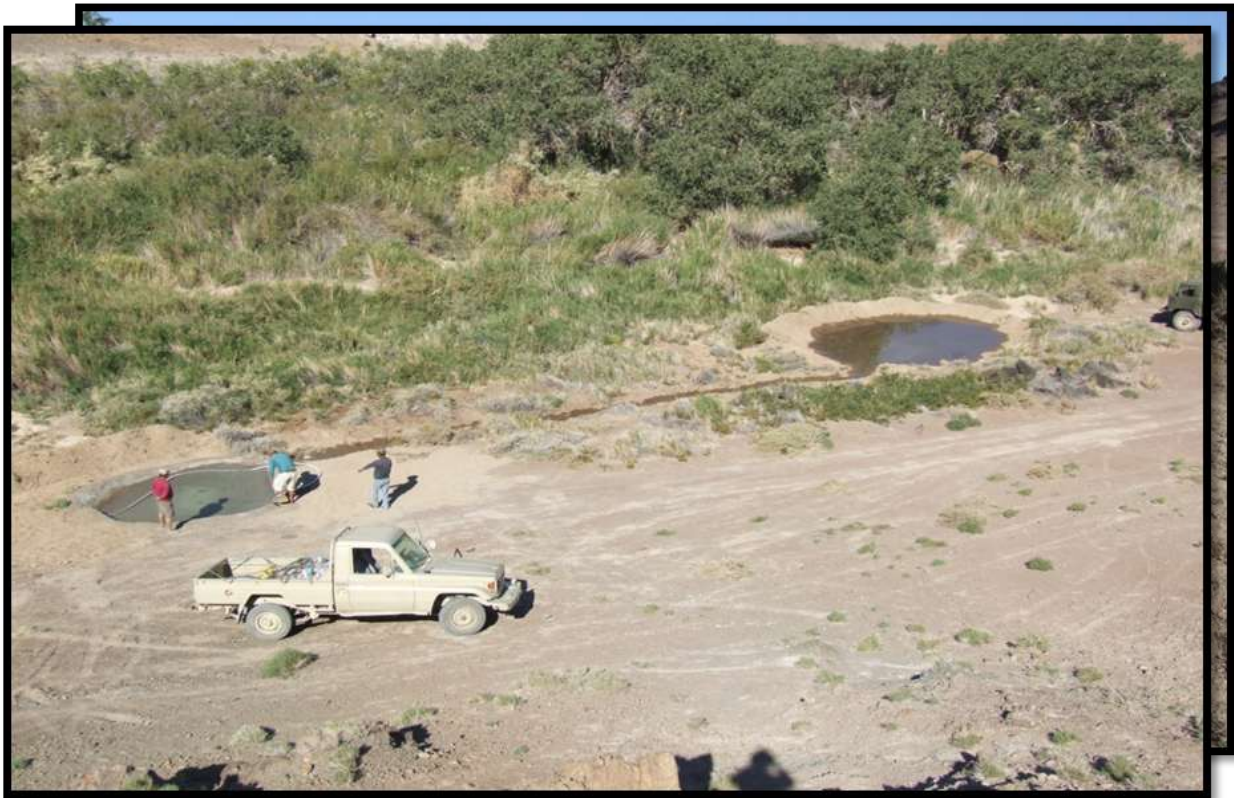

Толгойн байгууламжаас хиймэл усан сан хүртэл ус дамжуулах PVC хоолойг байрлуулах суваг татаж байна.

Бетонон усан сан

Усан сангаас гарч буй илүүдэл ус жирэлзэн урсах суваг болон хөө

“Шар хулсан” булагт тохижуулалт

